

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Evidenčné číslo: 19200/I/2012/2139121012

DEMOGRAFICKÉ ZMENY A ICH DOSAH NA
MEDZINÁRODNÝ TRH PRÁCE V 21. STOROČÍ

Diplomová práca

2012

Lucia Minárová, Bc.

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

**DEMOGRAFICKÉ ZMENY A ICH DOSAH NA
MEDZINÁRODNÝ TRH PRÁCE V 21. STOROČÍ**

Diplomová práca

Študijný program: Hospodárska diplomacia

Študijný odbor: 6221 8 00 - Medzinárodné ekonomické vzťahy

Školiace pracovisko: Katedra medzinárodných politických vzťahov

Vedúci záverečnej práce: Oľga Plávková, doc. PhDr., CSc.

Bratislava 2012

Lucia Minárová, Bc.

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že záverečnú prácu som vypracovala samostatne a že som uviedla všetku použitú literatúru.

Dátum:

.....

Pod'akovanie

Týmto by som chcela pod'akovať doc. PhDr. Ol'ge Plávkovej, CSc. za cenné rady, odbornú pomoc a metodické pripomienky pri vypracovaní diplomovej práce.

ABSTRAKT

MINÁROVÁ, Lucia: *Demografické zmeny a ich dosah na medzinárodný trh práce v 21. storočí*. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Fakulta medzinárodných vzťahov; Katedra medzinárodných politických vzťahov. – doc. PhDr. Oľga Plávková, CSc. – Bratislava: FMV EU, 2012, 68 s.

Cieľom záverečnej práce je analyzovať aktuálny demografický stav v EÚ a odpovedať na otázku, či pracovná migrácia ovplyvňuje alebo v budúcnosti môže ovplyvňovať pracovný trh EÚ zásadnejším spôsobom na pozadí prebiehajúcich populačných zmien. Práca je rozdelená do troch kapitol. Obsahuje desať grafov, dve tabuľky a jednu prílohu.

Prvá kapitola je venovaná zhrnutiu teórie demografickej revolúcie a pohľadu rôznych autorov na dosah demografických zmien na trh práce ako aj nimi navrhované opatrenia na riešenie vzniknutej situácie. V ďalšej časti sa charakterizuje cieľ práce ako aj čiastkové ciele na dosiahnutie hlavného cieľa. Zároveň je druhá časť venovaná metodike práce a metódam skúmania. Záverečná kapitola sa zaoberá aplikáciou teoretickej časti na EÚ s dôrazom na pracovnú migráciu ako riešenie situácie na trhu práce. Je rozdelená do piatich častí, v ktorých je postupne rozoberaný demografický vývoj v EÚ, trh práce EÚ, jej migračná politika, súvislosť medzi starnutím populácie v EÚ a prílevom pracujúcich migrantov z tretích krajín. Nakoniec je pracovná migrácia do EÚ zhodnotená ako možné riešenie dosahu demografických zmien na jej trh práce.

Výsledkom riešenia danej problematiky je, že napriek narastajúcemu významu pracovnej imigrácie z tretích krajín, a to najmä vysokokvalifikovaných ľudí, nebude migrácia samotná stačiť na to, aby boli pracovné trhy EÚ udržané v rovnováhe. Dôvodom sú totiž výrazné štrukturálne rezervy v podobe nízkeho zapojenia určitých skupín obyvateľstva do trhu práce a nízka produktivita.

Kľúčové slová:

pracovná migrácia, pracujúci migrant, trh práce, starnutie obyvateľstva, demografické zmeny, EÚ

ABSTRACT

MINÁROVÁ, Lucia: *Demographic changes and their impact on the international labor market in the 21st century*. – University of Economics in Bratislava. Faculty of International Relations; Department of International Political Relations. – doc. PhDr. Ol'ga Plávková, CSc. – Bratislava: FMV EU, 2012, 68 p.

The aim of the thesis is to analyze current demographical situation in the EU and answer the question if labour migration influences or may in the future influence the labour market of the EU importantly in the context of ongoing population changes. The thesis is divided into three chapters and it contains ten graphs, two tables and one appendix.

The first chapter is dedicated to the demographic transition theory and approach of various authors to how demographic changes influence labour markets, as well as their suggestions about measures to be taken to solve the situation. In the second chapter we characterize the aim of the thesis and also sub-objectives to achieve the main aim. Methodology of work and research methods can be also found in this part. The final chapter deals with application of theoretical part of the thesis on the EU with focus on labour migration as a possible solution to the EU labour markets situation. This chapter is divided into five parts which are dedicated to demographic developments of the EU, labour market of the EU, EU's migration policy, relationship between aging of population in the EU and influx of migrant workers from third countries to the EU. Labour migration to the EU is in the end assessed as a possible solution to the impact of demographic changes on the labour market of the EU.

The result of our research is that despite the growing importance of labour immigration from third countries, especially immigration of highly-qualified people, migration alone is not sufficient to keep the labour market of the EU balanced. The reason is that there are significant structural imbalances that have to be dealt with, for example low labour market activity of specific groups within the population and low productivity.

Key words:

Labour migration, migrant worker, labour market, ageing of population, demographic changes, EU

O B S A H	str.
Úvod	9
1. Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí	11
1.1 Demografická revolúcia	11
1.2 Následky pre trh práce	16
1.2.1 Ponuka na trhu práce	16
1.2.2 Dopyt na trhu práce	18
1.3 Možné riešenia a opatrenia	19
1.3.1 Zvýšenie pôrodnosti	19
1.3.2 Zvýšenie miery ekonomickej aktivity	20
1.3.3 Ekonomická migrácia	23
2. Cieľ práce, metodika práce a metódy skúmania	28
3. Výsledky práce a diskusia	31
3.1 Vývoj základných demografických ukazovateľov v EÚ v poslednom desaťročí	31
3.1.1 Veľkosť a štruktúra populácie	31
3.1.2 Pôrodnosť a úmrtnosť	33
3.1.3 Plodnosť	35
3.1.4 Stredná dĺžka života pri narodení	36
3.2 Charakteristické črty trhu práce EÚ	36
3.2.1 Voľný pohyb pracovníkov	36
3.2.2 Pracovná sila EÚ	39
3.3 Migračná politika EÚ	46
3.3.1 Všeobecná charakteristika	46
3.3.2 Imigrácia občanov tretích krajín do EÚ	49
3.4 Súvislosť medzi pracovnou migráciou do EÚ a starnutia obyvateľstva	53
3.5 Pracovná migrácia ako odpoveď na demografické zmeny a ich dosah na trh práce	57
Záver	60
Zoznam použitej literatúry	62
Prílohy	i

ZOZNAM GRAFOV A TABULIEK

- Graf č.1* Prírodný rast populácie EÚ a čistá migrácia do EÚ v absolútnych hodnotách v období 2001 až 2010
- Graf č.2* Obyvateľstvo EÚ podľa pohlavia a vekových skupín v roku 2001 a 2010
- Graf č.3* Hrubá miera pôrodnosti a úmrtnosti v EÚ v rokoch 2001 až 2010 v ‰
- Graf č.4* Úhrnná plodnosť v EÚ v období 2000 až 2010 v ‰
- Graf č.5* Miera zamestnanosti v EÚ podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania v rokoch 2001 až 2010 v ‰
- Graf č.6* Miera zamestnanosti v EÚ podľa veku v ‰ v období 2001 až 2010
- Graf č.7* Miera zamestnanosti v EÚ podľa pohlavia v ‰ v rokoch 2001 až 2010
- Graf č.8* Dôvody práce na polovičný úväzok v EÚ v období 2001 až 2010 v ‰
- Graf č.9* Nezamestnanosť v EÚ podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania v rokoch 2001 až 2010 v ‰
- Graf č.10* Závislosť ukazovateľa pracovnej migrácie od indexu starnutia v roku 2010
- Tabuľka č.1* Klasifikácia členských štátov EÚ podľa čistej migrácie v roku 2008
- Tabuľka č.2* Imigranti v EÚ podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania v ‰ v roku 2008

Úvod

Zmeny v populačnom vývoji prebiehajú nepretržite a najmä rozdielne v rôznych častiach sveta. Pre väčšinu vyspelých krajín by sa dnes demografický vývoj dal charakterizovať jedným slovom – starnutie populácie. Je to vývoj prirodzený a je výsledkom demografickej revolúcie, ktorá skôr či neskôr prebehne vo všetkých krajinách. Demografia zásadne ovplyvňuje mnoho oblastí života, pretože priamo ovplyvňuje štruktúru a vývoj jej základnej zložky, spoločnosti. Trh práce je jednou z oblastí, ktorá už pociťuje dosah demografických zmien. Odzrkadľuje to aj fakt, že problematike dosahu demografických zmien na ekonomiku sa venovali a venujú viacerí predovšetkým zahraniční autori.

Na neustále sa meniacu situáciu z dôvodu prebiehajúcich demografických zmien bude nevyhnutné určitým spôsobom reagovať a práve od schopnosti jednotlivých krajín zodpovedne sa k riešeniu tejto výzvy postaviť bude závisieť vývoj ich konkurencieschopnosti na svetovej scéne. Vlády krajín nevyhnutne potrebujú poznať, aké možnosti majú k dispozícii. Každá je špecifická a má svoje výhody a úskalia, ktoré je treba zvážiť. Práve kvôli vysokej aktuálnosti problematiky sme sa rozhodli zvoliť si túto tému. Problematika dosahu demografických zmien na trh práce, ale aj na ostatné aspekty spoločenského života, by podľa nás mal byť venovaný väčší priestor a mala by sa dostať do povedomia širšej verejnosti, pretože sa každého bytostne dotýka.

Rozsah práce by nám nedovoľoval dostatočne sa venovať všetkým možnostiam a východiskám zo situácie na trhu práce a museli sme sa preto rozhodnúť pre jednu z nich. Hlavne z dôvodu medzinárodného aspektu, ktorý je zdôraznený v názve našej práce sme si za hlavný objekt nášho skúmania zvolili pracovnú migráciu. V praktickej časti sme sa zamerali na Európsku úniu a jej pracovný trh. Cieľom práce je analyzovať demografickú situáciu v EÚ a zároveň zistiť, ako pracovná migrácia ovplyvňuje alebo môže ovplyvňovať pracovný trh EÚ kvôli vývoju obyvateľstva.

Prvá kapitola práce je venovaná hlavne zhrnutiu doterajších poznatkov z dostupnej literatúry. Je rozdelená na tri časti, v ktorých približujeme najskôr teóriu demografickej revolúcie, ktorú považujeme za veľmi dobré vyjadrenie vývoja populácie vo svete, a to najmä rozdielov medzi vyspelými a menej vyspelými krajinami. V druhej časti sa venujeme následkom, ktoré súčasný demografický vývoj vo vyspelých krajinách prináša

na trh práce vo všeobecnosti a v tretej kapitole menujeme dostupné možnosti, ako na takýto vývoj reagovať. Po priblížení cieľov a metodiky práce v druhej kapitole nasleduje praktická časť. Tretiu, praktickú kapitolu sme rozdelili na 5 menších častí v ktorých sa venujeme demografickému vývoju v EÚ v poslednom desaťročí, charakteru pracovného trhu EÚ, jej migračnej politike, skúmame tiež závislosť medzi starnutím populácie a pracovnou imigráciou do EÚ a na záver všetky poznatky zhŕňame v poslednej časti.

1. Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí

1.1 Demografická revolúcia

Pojem demografická revolúcia (ang. *demographic transition*) je v Krátkom slovníku základných demografických pojmov definovaný ako „zásadná zmena režimu reprodukcie, charakteristická výrazným poklesom úmrtnosti a pôrodnosti. Podľa OSN: Zmena vysokej pôrodnosti a úmrtnosti na nízku pôrodnosť a úmrtnosť ako dôsledok industrializácie a modernizácie. Demografická revolúcia sa niekedy zvykne nazývať aj prvá demografická revolúcia.“¹ Je to teda zmena reprodukčného správania obyvateľstva, charakteristická poklesom pôrodnosti, poklesom sobášnosti a posunom v systéme hodnôt. Zmeny sú prejavom postmodernizmu v populačnom vývoji.

Ako prvý tieto zmeny formuloval Warren Thompson. Jeho výskum sa zamerl na sledovanie mier úmrtnosti a pôrodnosti v americkej populácii počas dvoch storočí. Všimol si aj rozdiely v prirodzenom prírastku, ktorý bol v niektorých krajinách vysoký a v iných stredný či nízky. V článku v roku 1929 rozdelil krajiny do troch skupín, podľa toho v akej fáze populačného vývoja sa práve nachádzali. O niekoľko rokov sa témou zaoberal ďalší americký demograf Notestein, ktorý posunul Thompsonovo zistenie a formuloval, že koeficienty prirodzeného pohybu populácie závisia od väčšieho alebo menšieho pokroku v prechode zo zaostalého k modernému typu populačnej reprodukcie. Model demografického prechodu bol mnohými autormi prevzatý a dodnes je uznávanou teóriou. Niektorí vedci používajú model s tromi stupňami (napríklad Landry, Kunstaedter, De Jong, Trewartha, a.i.), ktorý je minimom a rozlišuje medzi zaostalým demografickým modelom ako prvou fázou, fázou transformácie a poslednou fázou, ktorá je charakterizovaná novým demografickým modelom. Väčšina autorov sa však dnes zhoduje na štyroch fázach demografickej revolúcie. To dovoľuje aj obdobie prechodu od zaostalého k modernému modelu rozdeliť na dve odlišné fázy. Bežne sa teda zaužívalo demografickú revolúciu členiť na štyri fázy nasledovne:

Prvá fáza, resp. nízky populačný rast sa zjednodušene dá charakterizovať vysokou mierou úmrtnosti, ale aj vysokou mierou pôrodnosti. Úmrtnosť sa nachádzala na úrovni približne 40 -50‰. Dôvodom bola neschopnosť kontroly úmrtnosti v danom období,

¹ Jurčová, D.: *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>> s.9

takisto podvýživa populácie a nedostatočná hygiena a zdravotná starostlivosť. V určitých obdobiach miera úmrtnosti dosahovala neobvykle vysoké hodnoty ako bolo bežné, napríklad v obdobiach epidémií, hladu a vojen. Teda je zjavné, že úmrtnosť síce kolísala v krátkom období, no v dlhom období sa dá charakterizovať ako trvalo dosahujúca vysoké hodnoty. V súlade s danými podmienkami bola charakteristickým znakom prvej fázy aj vysoká detská úmrtnosť, čo malo za následok nízke hodnoty ukazovateľa očakávanej dĺžky života pri narodení. Podobne vysoké hodnoty dosahovala aj pôrodnosť, čo bolo čiastočne následkom a čiastočne príčinou úmrtnosti: so zvýšenou úmrtnosťou v obdobiach epidémií či vojen je spojené zníženie pôrodnosti.² Keď však dôvody zvýšenej úmrtnosti pominú, zvyčajne nasleduje prudký nárast pôrodnosti. Pri vysokej miere úmrtnosti je vysoká miera pôrodnosti nevyhnutná na to, aby bol stav populácie a aj pracovnej sily udržiavaný na stabilnej úrovni. Dá sa teda konštatovať, že v dlhom období sa vytvára ekvilibrium medzi determinantami populačného vývoja, úmrtnosťou a pôrodnosťou, čo má za následok nízky populačný rast, resp. rast blížiaci sa k nule.³

Populácii sa v tejto fáze nachádzala počas väčšiny svojho vývoja, od začiatku až do polovice 18. Storočia, teda až do začiatku priemyselnej revolúcie. Carr-Saunders uvádza, že veľkosť populácie sa od neolitickej revolúcie do obdobia pred priemyselnou revolúciou zvýšila z približne 10 miliónov na 728 miliónov.⁴ To znamená priemerný ročný rast o približne 0,042 percenta, čo potvrdzuje, že veľkosť populácie bola v tomto období stabilná a populácia sa nachádzala v prvej fáze demografickej revolúcie. Dnes sa už v tejto fáze nenachádza žiadna krajina. Najvyššiu hrubú mieru úmrtnosti mala v rokoch 2005 – 2010 Stredoafriická republika s priemernou hodnotou 18‰ a spomedzi regiónov vykazoval v danom období najvyššie hodnoty región strednej Afriky, a to 16 ‰, kým hrubá miera úmrtnosti za celý svet bola na úrovni 8‰. Aby sme lepšie ilustrovali vyváženosť, uvádzame aj hrubú mieru pôrodnosti za roky 2005 – 2010 v Stredoafrickej republike, regióne strednej Afriky a vo svete, ktoré sú v uvedenom poradí 36‰, 43‰ a 20‰.⁵ Svedčí to o tom, že sa na svete už nevyskytuje krajina alebo oblasť v prvej fáze demografickej revolúcie.

² Jednak v daných obdobiach dochádza k zníženiu sobášnosti a teda aj pôrodov, ktoré by z nej vzišli, jednak sa znižuje počet pôrodov aj tým, že páry sú rozdelené smrťou a pod.

³ Khalatbari, P.: *Demographic Transition*. 1983. s.27

⁴ Carr-Saunders, A.M.: *World population: past growth and present trends*. 1964.

⁵ Populačná divízia OSN: *World Population Prospects: The 2010 Revision*. [cit. 2012-01-04]. Dostupné na internete: <<http://esa.un.org/unpd/wpp/>>

Druhá fáza, teda fáza vysokého populačného rastu nastala z dôvodu zdokonalenia poľnohospodárstva, technologického pokroku súvisiaceho s industrializáciou počas priemyselnej revolúcie a zvýšenia úrovne vzdelanosti a zdravotníctva. Miera úmrtnosti postupne klesala (asi na polovicu z pôvodných 40-50‰). Táto tendencia sa začala prejavovať od 18. storočia v Európe a od polovice 19. storočia v Severnej Amerike. Značnú časť zo zníženia úmrtnosti tvorí pokles najmä detskej úmrtnosti. Mierne sa tiež zvyšuje očakávaná dĺžka života pri narodení, kým pôrodnosť ostáva približne rovnaká ako v prvej fáze. To spôsobuje výrazný rast populácie a krajiny sa začínajú odlišovať v tom, kedy nastúpili na druhú fázu populačnej revolúcie.

Carr-Saunders uvádza, že medzi rokmi 0 a 1650 sa veľkosť populácie zdvojnásobila, čo zodpovedá priemernému ročnému rastu populácie o 0,04 %. Čo sa týka Európy, ktorá bola kolískou priemyselnej revolúcie, tak v období 1650 -1900 sa veľkosť populácie na tomto kontinente zdvojnásobila dva krát, pričom prvé zdvojnásobenie bolo dosiahnuté za takmer 150 rokov a druhé už len za 100 rokov. Priemerný ročný rast populácie v Európe v období 1650 až 1900 bol teda 12 až 20 krát vyšší ako v období pred rokom 1650. Veľkosť populácie Európy bola 100 miliónov v 1650, 187 miliónov v roku 1800 a 401 miliónov v roku 1900.⁶ To jednoznačne svedčí o zvýšenom tempe rastu populácie od polovice 17. storočia, teda od obdobia priemyselnej revolúcie. V súčasnosti sa v tejto fáze nachádza väčšina krajín subsaharskej Afriky.

Tretia fáza, resp. spomaľovanie populačného rastu, začala na konci 19. Storočia, keď sa aj pôrodnosť v Európe a Severnej Amerike začala postupne znižovať a približovať nižšej miere úmrtnosti, čím sa spomaľoval rast populácie. Bolo to spôsobené častejším rozhodovaním sa rodín pre menší počet detí, zlepšením antikoncepčných metód a životnej úrovne, zapojením žien do vzdelávacích procesov a ich vstupom na pracovný trh. Tretia fáza demografickej revolúcie môže byť teda charakterizovaná už pomerne nízkou mierou úmrtnosti a znižujúcou sa mierou pôrodnosti a populáciou, ktorá rastie. V tretej fáze demografickej revolúcie sa nachádzajú napríklad niektoré latinskoamerické krajiny a krajiny juhovýchodnej Ázie, ako aj krajiny severnej Afriky. Miera úmrtnosti sa tu pohybuje okolo 6-8‰ a miera pôrodnosti okolo 20‰.

Štvrtá fáza, resp. nízky populačný rast je charakterizovaná približne rovnakým tempom poklesu mier úmrtnosti aj pôrodnosti. Populačný rast v štvrtej fáze je spomaľujúci, resp. už takmer zanedbateľným, podobne ako to bolo v prvej fáze. Populácia

⁶ Carr-Saunders, A.M.: *World population: past growth and present trends*. 1964.

je veľká, no nerastie. Tento vývoj zaznamenávame v rozvinutom svete, v takzvaných post-industriálnych spoločnostiach od prvej polovice 20. storočia s niekoľkými výkyvmi spôsobenými napríklad chrípkovou epidémiou v roku 1918, ktorá mala za následok dočasný významný nárast úmrtnosti, a tzv. baby boomom po skončení druhej svetovej vojny, ktorý spôsobil dočasné zvýšenie pôrodnosti. Z dlhodobého hľadiska je po dosiahnutí štvrtej fázy demografickej revolúcie veľkosť populácie stabilná.

Demografická revolúcia od konca prvej fázy k štvrtej fáze trvala pre súčasné vysoko rozvinuté priemyselné krajiny približne 200 rokov.⁷ V literatúre zaoberajúcej sa demografickou revolúciou sa možno stretnúť prevažne len s uvedenými dvoma základnými ukazovateľmi, a to mierou pôrodnosti a mierou úmrtnosti. Za účelom presnosti je potrebné uviesť, že tieto ukazovatele determinujú prirodzený prírastok alebo úbytok populácie. Existujú však aj iné faktory vplývajúce na veľkosť populácie a to najmä migrácia, ktorá sa najmä v poslednom období stáva dôležitou. Prirodzený prírastok je definovaný ako „rozdiel medzi počtom živonarodených a zomretých. Záporný rozdiel medzi počtom živonarodených a zomretých sa označuje ako prirodzený úbytok.“⁸ Keď k nemu pripočítame migračné saldo, teda rozdiel medzi počtom prisťahovaných a vystťahovaných, získame ukazovateľ celkový prírastok/úbytok obyvateľstva.

Už od 40. rokov minulého storočia sa v publikáciách niektorých autorov vyskytujú úvahy, že demografický vývoj sa nemôže jednoducho zastaviť po dosiahnutí štvrtej fázy. Podľa mnohých dlhotrvajúci trend poklesu pôrodnosti, ktorý bol dominantným determinantom vývoja v tretej fáze, bude pokračovať a môže spôsobiť že úmrtnosť prevýši pôrodnosť. Nastalo by teda obdobie prirodzeného poklesu populácie. Táto myšlienka sa stala ešte naliehavejšou v období, keď skutočne došlo k výraznej a náhlejšej zmene pôrodnosti smerom nadol vo vyspelej Európe po skončení baby boomu od roku 1965 a intenzívne sa tým literatúra zaoberá od konca 70. rokov. Van de Kaa a Lesthaeghe boli prví, ktorý tento trend pomenovali ako druhú demografickú revolúciu, a to v štúdiu publikovanej v roku 1986. Podstatou druhej demografickej revolúcie je, že vyspelé krajiny sa dostali do novej fázy demografického vývoja. Tá sa dá charakterizovať najmä plnou kontrolou nad pôrodnosťou a hodnotovou zmenou ľudí vo vyspelých krajinách, ktorá sa odzrkadľuje napríklad v tendencii párov mať jedno až dve deti, čo vedie k poklesu

⁷ Khalatbari, P.: *Demographic Transition*. 1983. s.29

⁸ Jurčová, D.: *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>> s.31

plodnosti pod tzv. záchovnú úroveň. Hlavným rozdielom medzi týmito dvoma veľkými zmenami v demografickom vývoji je, že hnacou silou za prvou demografickou revolúciou bolo zvládnutie kontroly úmrtnosti, ktorá začala klesať a rodina sa stávala dôležitejším a pevnejším zväzkom. Hnacou silou druhej demografickej revolúcie je naopak úplná kontrola pôrodnosti a oslabovanie inštitútu rodiny, s čím súvisí zvyšujúca sa rozvodovosť, zmena postojov k potratu, k spolužitiu bez sobáša, používaniu antikoncepcie aj v ortodoxnejších komunitách.

Krajiny sveta sa dajú rozdeliť na tie, ktoré ešte prvou demografickou revolúciou neprešli a nachádzajú sa v druhej alebo tretej fáze a na tie krajiny, ktoré už nastúpili cestu druhej demografickej revolúcie. Jednotlivé krajiny sa teda okrem iného líšia v tom, ktorý z ukazovateľov pre ich populačný vývoj zohráva najväčší význam. Spôsobuje to, že súčasný demografický vývoj v rôznych častiach sveta, ako na to bolo už čiastočne poukázané, je veľmi rôznorodý, pričom najväčšie rozdiely sú pozorovateľné medzi vyspelými a rozvojovými krajinami. Rozdielny vývoj populácie v rôznych častiach sveta bude významne vplývať na mnoho oblastí života, nevynímajúc trh práce.

Pokiaľ neberieme do úvahy migráciu, tak môžeme jednoznačne tvrdiť, že európska populácia starne. Spôsobuje to najmä dlhodobý trend poklesu pôrodnosti, ktorý nastúpil od 60. rokov a vo väčšine európskych krajín je miera pôrodnosti už pod záchovnou hodnotou 2.1, resp. je nižšia ako miera úmrtnosti. Uvedené sa odzrkadľuje napríklad vo vekových pyramídach jednotlivých krajín, z ktorých vyplýva, že staršie vekové skupiny obyvateľstva sa zväčšujú, kým mladej populácie ubúda, priemerný vek sa zvyšuje a rastie očakávaná dĺžka života. Na druhej strane, úmrtnosť je vo vyspelom svete na začiatku 21. storočia stabilizovaná. Preto sa práve vývoj miery pôrodnosti a vývoj migrácie dajú považovať za najdôležitejšie faktory, ktoré budú určujúce pre demografické procesy v Európe v budúcnosti. Starnúce obyvateľstvo bude hospodárstvo krajín ovplyvňovať viacerými spôsobmi, napríklad zmenami v štruktúre spotreby, zmenou v agregátnych úsporách a následne v štruktúre ekonomiky. Ovplyvnené môžu byť aj kapitálové a pracovné trhy a produktivita. To môže viesť k spomaľovaniu ekonomického rastu, avšak vo veľkej závislosti od toho, aké opatrenia vlády v reakcii na načrtnutý vývoj prijmú. Práca, ako jeden z výrobných faktorov bude starnúcou populáciou do výraznej miery ovplyvnená tiež. Zmeny v demografickom vývoji sa odzrkadľujú na štruktúre pracovnej sily, jej produktivite a na trhu práce ako takom.

1.2 Následky pre trh práce

1.2.1 Ponuka na trhu práce

Veľkosť pracovnej sily je daná veľkosťou obyvateľstva a mierou ekonomickej aktivity obyvateľstva. Keďže veľkosť obyvateľstva, respektíve jej rast je ovplyvnený prirodzeným rastom a čistou migráciou, rast pracovnej sily môžeme podľa Farooqa a Ofosua popísať ako prírastok obyvateľstva (prirodzený a spôsobený čistou migráciou) v súčinnosti so zmenami v miere ekonomickej aktivity obyvateľstva.⁹ Pokiaľ sa budeme riadiť definíciou U.S. Census, že generácia tzv. baby-boomerov sú ľudia narodení v období 1946 – 1964¹⁰, tak v súčasnosti má táto generácia 48 – 66 rokov a teda tvorí v Európe veľkú zložku produktívneho obyvateľstva. Vaupel si všima vplyv generácie baby-boomerov na pracovné trhy Európy. Pre pracovný trh nástup tejto silnej generácie predstavoval pozitívny vývoj, ktorý bol posilnený aj tým, že majú menej detí o ktoré sa starajú než generácie pred nimi.¹¹ Z krátkodobého hľadiska sa môže znižovanie pôrodnosti zdať ako pozitívny faktor. V súčasnosti obyvateľstvo v produktívnom veku tvorí najväčší podiel na celkovej populácii a generácie detí (0-15 rokov) sú čoraz menšie. To spôsobuje zvyšovanie príjmu per capita a znižovanie indexu ekonomickej závislosti, ktorý sa skladá z indexu ekonomickej závislosti detí a ľudí nad 64 rokov. Dlhodobo je však daná situácia bez zmien v iných oblastiach¹² neudržateľná, nakoľko málo početné generácie detí budú neskôr tvoriť málo početné produktívne obyvateľstvo. Na ňom bude ležať bremeno veľkého počtu obyvateľstva v poproduktívnom veku, ktoré neustále rastie.¹³ Veľmi výrazne sa táto situácia začne prejavovať už čoskoro v súvislosti s presunom generácie baby-boomerov do poproduktívnej skupiny obyvateľstva. V súvislosti so zvyšovaním očakávanej dĺžky života budú ľudia starší ako 64 rokov dlhšie ostávať v skupine poproduktívneho obyvateľstva. To znamená, že podiel obyvateľstva, ktoré sa nachádza v produktívnom veku (15-64) sa relatívne znižuje a tiež, že priemerný vek pracovnej sily sa zvyšuje. To veľmi úzko súvisí aj s indexom ekonomického zaťaženia, ktorý vyjadruje

⁹ Farooq, G.M., Ofosu, Y.: *Population, labour force and employment: concept, trends and policy issues*. 1992. s.37

¹⁰ U.S. Census Bureau: *Population Profile of the United States*. [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete: <<http://www.census.gov/population/www/pop-profile/natproj.html>>

¹¹ Vaupel, J.W.: Taking a New look at old age. 2006. In: *Max Planck Research*. s.17

¹² Ako napríklad imigrácia, zvyšovanie veku odchodu do dôchodku.

¹³ Bloom, D., Sousa-Poza, A.: Economic Consequences of Low Fertility in Europe. 2010. In: *European Journal of Population*. s.128

„počet osôb v predproduktívnom a poproduktívnom veku na 100 osôb v produktívnom veku“¹⁴ a skladá sa teda z indexu ekonomickej závislosti mladých ľudí a starých ľudí.

Börsch-Supan analyzuje tak makroekonomické ako aj mikroekonomické hľadisko vplyvu starnúceho obyvateľstva na pracovný trh. Na jednej strane sa práca podľa neho stane menej hojným výrobným faktorom, kým kapitál bude hojným výrobným faktorom. Prirodzeným následkom bude relatívne zvýšenie ceny práce, teda miezd a rast kapitálovej vybavenosti pracovníkov. Na druhej strane zmena zloženia pracovnej sily, ako je naznačené vyššie, môže ovplyvniť produktivitu práce.¹⁵ Hoci ešte neboli publikované dôveryhodné štúdie, ktoré by potvrdili a poprípade kvantifikovali súvislosť medzi zvyšujúcim sa priemerným vekom pracovnej sily a klesajúcou produktivitou, viacerí autori sa k tejto téze prikláňajú. Vaupel prostredníctvom Rostock indexu pozoruje závislosť počtu odpracovaných hodín na osobu za týždeň v Nemecku od zvyšujúceho sa veku pracovníkov. Poukazuje na fakt, že pri zachovaní sociálneho systému a súčasnej miery ekonomickej aktivity by dochádzalo k výrazným deformáciám na trhu práce, pretože menej mladých ľudí by pracovalo viac, kým stále viac ľudí by nepracovalo vôbec. Tiež tvrdí, že by sa znižoval počet odpracovaných hodín. Každá neodpracovaná hodina podľa neho znamená pre štát nižšie daňové príjmy a vyššie transferové platby.¹⁶ Börsch-Supan zdôrazňuje, že pokles produktivity by mohol nastať, ak pokles kvantity pracovnej sily nebude kompenzovaný zvýšením jej kvality. Hovorí, že „táto zásadná zmena vo vekovej štruktúre pracujúceho obyvateľstva bude mať závažné následky na mikroekonómiu a sociológiu pracovného trhu. Najdôležitejší a najkontroverznejší aspekt je potenciálny vplyv na produktivitu práce. Ak je závislá od veku, posun vo vekovej štruktúre prinesie zmeny v celkovej produktivite ekonomiky.“¹⁷ Niektorí iní autori sú v tejto otázke omnoho menej pesimistickí. Bloom, Canning a Fink tvrdia, že „do tej miery, že starnutie obyvateľstva má tendenciu znižovať ponuku práce, prirodzenou reakciou firiem a ekonomík ako takých bude investovanie do zariadení, ktoré budú zvyšovať produktivitu práce.“¹⁸

¹⁴ Jurčová, D.: *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>> s.9

¹⁵ Börsch-Supan, A.: *The Impact of Global Aging on Labour, Product and Capital Markets*. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na internete: <<http://www.cepr.org/meets/wkcn/1/1624/papers/BoerschSupan.pdf>> s.1

¹⁶ Vaupel, J.W.: Taking a New look at old age. 2006. In: *Max Planck Research*. s.17

¹⁷ Börsch-Supan, A.: *The Impact of Global Aging on Labour, Product and Capital Markets*. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na internete: <<http://www.cepr.org/meets/wkcn/1/1624/papers/BoerschSupan.pdf>> s.11

¹⁸ Bloom, D. – Canning, D. – Fink, G.: *Implications of Population Aging for Economic Growth*. [cit. 2012-03-02]. Dostupné na internete: <http://www.hsph.harvard.edu/pgda/WorkingPapers/2011/PGDA_WP_64.pdf> s.26

Lee a Mason si všímajú iný aspekt vplyvu starnúceho obyvateľstva na pracovný trh. Skúmali vzájomné pôsobenie demografických zmien a investícií do ľudského kapitálu. Ak aj málo početné generácie budú disponovať vysokým ľudským kapitálom, dá sa očakávať pozitívny vplyv pre pracovný trh a životnú úroveň ako takú, napriek na prvý pohľad nepriaznivému vývoju vekovej štruktúry.¹⁹ Zvyšuje sa totiž pomer práce a kapitálu, pretože každý pracovník je vybavený vyšším množstvom kapitálu. Podľa odhadov uvedených autorov môžu byť pri klesajúcej pôrodnosti výdavky na ľudský kapitál na dieťa výrazne vyššie.²⁰ Rovnaké investície do vzdelávania pri menšom počte detí sa odrazia na vyššej kvalite vzdelania a z čoho by pracovný trh v konečnom dôsledku získal, hoci veková štruktúra pracovníkov by tomu nenasvedčovala.

S neustále klesajúcou pôrodnosťou a odkladaním rodičovstva možno očakávať aj zvyšujúce sa zapájanie žien do trhu práce. Ženy čoraz častejšie uprednostňujú prácu a kariéru pred skorým založením rodiny a aj v rodinách postupne klesá počet narodených detí. Navyše, v súčasnosti nie výlučne ženy odchádzajú na rodičovskú dovolenku. Tento trend bude v budúcnosti s najväčšou pravdepodobnosťou pokračovať a miera ekonomickej aktivity žien sa teda bude ďalej zvyšovať.

1.2.2 Dopyt na trhu práce

Starnutie obyvateľstva sa na trhu práce prirodzene prejaví aj prostredníctvom dopytu. Súvisí to s odlišnými vzorcami správania rôznych generácií, ktoré ovplyvňujú vzťah medzi spotrebou a úsporami, spotrebiteľské preferencie a podobne. Zvýšený dopyt po určitých tovaroch, ktorý je charakteristický pre staršie generácie, vyvolá potrebu dodatočnej ponuky týchto tovarov a následne zvýši dopyt daného sektoru po pracovných silách. Dočasne môže dôjsť k frikčnej nezamestnanosti, keďže pracovné trhy a pracovné sily samotné často nie sú dostatočne flexibilné, aby sa rýchlo podobným zmenám prispôbili. V dlhodobom horizonte sa ale predpokladá, že starnutie populácie môže ovplyvniť štruktúru ekonomiky. Börsch-Supan uvádza, že výdavky na dopravu a komunikáciu sa v priebehu životného cyklu znižujú, kým výdavky na tovary spojené so zdravím a hygienou, ako aj s bývaním tvoria rastúcu položku rozpočtov starších

¹⁹ Lee, R., Mason, A.: Fertility, Human Capital, and Economic Growth over the Demographic Transition. 2010. In: *European Journal of Population*.

²⁰ Bloom, D., Sousa-Poza, A.: Economic Consequences of Low Fertility in Europe. 2010. In: *European Journal of Population*. s.16

domácností. Predpovedá teda, že postupne dôjde k posunom v sektorálnom dopyte po práci a podľa jeho výpočtov by sa mala zamestnanosť v zdravotníctve zvýšiť o 7% a v doprave klesnúť o 5%. Celkovo predpovedá, že asi šestina pracovníkov bude musieť z dôvodu starnutia obyvateľstva zmeniť svoje zamestnanie.²¹ V súvislosti s tým sa dá očakávať, že na pracovný trh bude vstupovať viac žien ako v súčasnosti, keďže dopyt po opatrovateľských službách a iných povolaniach, ktoré sú tradične vykonávané ženami bude stúpať. Börsch-Supan tiež upozorňuje na možnosť vzniku duality na trhu práce. Na jednej strane môžeme očakávať dopyt po vysoko kvalifikovanej pracovnej sile a na druhej strane nezamestnanosť medzi ľuďmi s nízkou kvalifikáciou sa ani napriek menšej ponuke pracovnej sily nezníži.²²

1.3 Možné riešenia a opatrenia

Ukazuje sa, že bez zmien pracovných trhov, bez prispôsobenia politík by súčasné demografické trendy mohli negatívne ovplyvniť nielen pracovné trhy ako také, ale aj uškodiť ekonomikám cez znížený ekonomický rast, nižšiu produktivitu, zvýšenú záťaž na sociálne systémy a podobne. Krajiny budú musieť na demografický vývoj zareagovať a čím skôr tak urobia, tým lepšie to bude pre ich ekonomiku. Z literatúry vyplýva, že existuje niekoľko spôsobov, ako možno na zmenenú demografickú situáciu reagovať.

1.3.1 Zvýšenie pôrodnosti

Úmrtnosť sa vo vyspelých krajinách stabilizovala pomerne dávno a to, čo ovplyvňuje demografické zmeny v súčasnosti je práve neustále klesajúca pôrodnosť a zvyšujúca sa očakávaná dĺžka života. Ak by v hospodársky vyspelom svete došlo k zvýšeniu pôrodnosti aspoň na tzv. záchovnú hodnotu, podiel obyvateľstva v predproduktívnom veku by sa zvýšil a pravdepodobne by sa zastavil relatívny nárast populácie v poproduktívnom veku, respektíve by sa spomalil. Pominula by obava o udržateľnosť sociálnych systémov a na trh práce by vstupoval dostatok domácej

²¹ Börsch-Supan, A.: *The Impact of Global Aging on Labour, Product and Capital Markets*. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na internete: <<http://www.cepr.org/meets/wkcn/1/1624/papers/BoerschSupan.pdf>> s.14

²² Ibid, s.6

pracovnej sily, ktorá by sa podieľala na tvorbe hrubého domáceho produktu. Samozrejme, tieto pozitívne efekty na pracovnú silu by sa prejavili s určitým časovým oneskorením asi 20 rokov od samotného zvýšenia pôrodnosti, ktoré odráža obdobie od narodenia po vstup na pracovný trh. Otázne je, či by opatrenia na zvýšenie pôrodnosti fungovali v dostatočnej miere, aby zabezpečili zápornú mieru rastu populácie²³ a či by boli z finančnej stránky výhodnejšie ako opatrenia na prispôsobenie sa prirodzenému demografickému vývoju.

1.3.2 Zvýšenie miery ekonomickej aktivity

„Ekonomicky aktívne obyvateľstvo sú osoby vo veku od 15 rokov, ktoré patria medzi pracujúcich v civilnom sektore, nezamestnaných alebo príslušníkov ozbrojených zložiek,“²⁴ teda všetky osoby, ktoré sú zamestnané, alebo si povolanie hľadajú. Tieto osoby sa aktívne zapájajú do trhu práce. Miera ekonomickej aktivity je potom percentuálne vyjadrenie podielu ekonomicky aktívneho obyvateľstva a obyvateľstva v produktívnom a poproduktívnom veku. Pri skúmaní pracovného trhu nestačí analyzovať vekové pyramídy a práve tento ukazovateľ má veľký význam. Je totiž dôležité brať do úvahy aktivitu jednotlivých skupín obyvateľstva. Coleman tvrdí, že zvýšenie miery ekonomickej aktivity obyvateľstva na hodnoty, ktoré sú pozorovateľné v Dánsku, by zvýšilo pracovnú silu EÚ o 30 miliónov.²⁵

a) starší ľudia

Jednou z najdôležitejších zmien, ku ktorým bude v súvislosti s demografickými zmenami potrebné pristúpiť je zvýšenie zamestnanosti starších ľudí, ktorí vo vyspelých krajinách tvoria čoraz početnejšiu skupinu. Hoci Japonsko sa tradične považuje za krajinu s najstarším obyvateľstvom, Európa je v porovnaní s Japonskom náchylnejšia na negatívne efekty starnutia práve z dôvodu pomerne nízkej miery ekonomickej aktivity starších ľudí v Európe v porovnaní s Japonskom.²⁶ Oliveira Martins tvrdí, že prispôsobenie dôchodkového veku resp. miery ekonomickej aktivity starších ľudí bude nevyhnutným

²³ Ak by sme nebrali do úvahy migráciu.

²⁴ ŠÚ SR: *Metodické vysvetlivky. Trh práce*. [cit.2012-27-03]. Dostupné na internete: <<http://www.statistics.sk/pls/elisw/utldata.htmlBodyWin?uic=80>>

²⁵ Coleman, D.A.: *'Replacement Migration', or why everyone's going to have to live in Korea*. [cit.2012-27-03]. Dostupné na internete: <<http://www.spi.ox.ac.uk/fileadmin/documents/pdf/wp03.pdf>>

²⁶ Börsch-Supan, A.: *The Impact of Global Aging on Labour, Product and Capital Markets*. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na internete: <<http://www.cepr.org/meets/wkcn/1/1624/papers/BoerschSupan.pdf>> s.6

opatrením a bez neho budú všetky ostatné snahy neúčinné.²⁷ Bloom, Canning a Fink poukazujú na fakt, že ľudia dnes vo vyspelých krajinách OECD žijú omnoho dlhšie ako v minulosti a ich zdravotný stav sa zlepšil. Tento fenomén sa nazýva *compression of morbidity*, a spôsobuje, že ľudia sa dožívajú vyššieho veku v dobrom zdraví. Napriek tomu sa vek odchodu do dôchodku zvýšil len málo. Bloom, Canning a Fink nie sú jedinými autormi, ktorí poukazujú na to, že bude potrebné, aby ľudia pracovali dlhšie.²⁸ Zvýšenie veku odchodu do dôchodku sa teda ukazuje ako nevyhnutná cesta.

Problémom pracovných trhov v mnohých krajinách je aj fakt, že starší ľudia, ktorí sa ešte stále nachádzajú v produktívnom veku pracujú menej, ako by mohli. Vaupel pri skúmaní nemeckého pracovného trhu zistil, že 45 roční ľudia pracujú v priemere 30 hodín za týždeň, kým 60 roční ľudia (stále v produktívnom veku) pracujú priemerne len 8 hodín týždenne. Jeho predpovede naznačujú, že ak by všetky ostatné premenné ostali nezmenené, tak by nemecká ekonomika v roku 2025 potrebovala, aby ľudia vo veku 50 - 60 rokov pracovali 30 hodín týždenne a ľudia vo veku 60 - 65 rokov asi 20 hodín za týždeň. Argumentuje tým, že dopyt po ťažkej fyzickej práci postupne klesá a narastá dopyt v dynamicky sa rozvíjajúcom sektore služieb, v ktorom by starší pracovníci nemali problém uplatniť sa.²⁹ V mnohých krajinách zákony umožňujú predčasný odchod do dôchodku a zároveň je bežné, že zamestnávateľa preferujú mladších pracovníkov. Nie je zriedkavé, že ľudia, ktorým zostáva len niekoľko rokov do dôchodku majú následkom toho problém nájsť si primerané zamestnanie. Na popisanie tohto fenoménu vznikol pojem *ageizmus* na trhu práce. Navyše, ľudia, ktorí sa už v dôchodku nachádzajú sú často od práce odrádzaní znevýhodneniami v daňovej oblasti. Radšej sa tak zapájajú do aktivít, ktoré sa nezapočítavajú do HDP, ako sú dobrovoľníctvo alebo pomáhanie v rodine. Keby namiesto toho pracovali, tak by bolo potrebné za nich nájsť náhradu vo forme platenej pracovnej sily, alebo by tieto úlohy neboli vôbec vykonávané.³⁰

Jednou z možností riešenia nízkeho zapojenia starších ľudí na trhu práce je zvýšiť ich úroveň ľudského kapitálu prostredníctvom zlepšenia možností rekvalifikácie. Oliveira Martins uvádza predpoklad, že sklon zamestnávateľov k diskriminácii starších na trhu

²⁷ Oliveira Martins, J.: *The Impact of Ageing on Demand, Factor Markets and Growth*. . [cit. 2012-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.oecd.org/dataoecd/28/2/34652146.pdf>> s.5

²⁸ Bloom, D. – Canning, D. – Fink, G.: *Implications of Population Aging for Economic Growth*. [cit. 2012-03-02]. Dostupné na internete:

<http://www.hsph.harvard.edu/pgda/WorkingPapers/2011/PGDA_WP_64.pdf> s.1

²⁹ Vaupel, J.W.: Taking a New look at old age. 2006. In: *Max Planck Research*. s.18

³⁰ Bloom, D. – Canning, D. – Fink, G.: *Implications of Population Aging for Economic Growth*. [cit. 2012-03-02]. Dostupné na internete:

<http://www.hsph.harvard.edu/pgda/WorkingPapers/2011/PGDA_WP_64.pdf> s.28

práce vyplýva z nepomeru vo vzťahu miezd a produktivity, ktorý vzniká so zvyšujúcim sa vekom pracovníka. Navrhuje teda, aby boli mzdy závislé od produktivity a aby boli zavedené opatrenia, ktoré by odstránili motiváciu ľudí pre odchod do predčasného dôchodku.³¹ Zamestnávateľia sú aj často váhaví voči investíciám do školenia starších pracovníkov. Dôvodom sú vnímané ťažkosti pri školení starších ľudí. Portál Európskej únie uvádza, že tieto stereotypy sa dajú odstrániť len zavedením celoživotného vzdelávania pracovníkov, ktorí by si takýmto spôsobom na kontinuálne osvojovanie nových poznatkov zvykli. Takáto zmena je „pre efektívne využitie potenciálu starších pracovníkov nevyhnutná, čo môže mať pre európskych producentov zásadný význam pri udržiavaní konkurencieschopnosti na svetových trhoch.“³²

b) mladí ľudia

Okrem opatrení týkajúcich sa dôchodkového veku a ekonomickej aktivity staršieho obyvateľstva Börsch-Supan vidí riešenie aj úpravou vzdelávacieho procesu, ktorá by mladým umožnila skorší vstup na trh práce. Na riešenie výzvy, ktorú na trh práce kladie fenomén starnúceho obyvateľstva navrhuje kombináciu reforiem dôchodkového a vzdelávacieho systému.³³ Mnoho mladých ľudí v období keď vstupujú do produktívneho veku odkladajú vstup na pracovný trh a ďalej sa vzdelávajú. Reformou by sa mohlo zabezpečiť, aby mladí skôr vstupovali na trh práce a čiastočne tak kompenzovali relatívne sa zvyšujúcu skupinu ľudí v poproduktívnom veku.

c) nezamestnaní a podzamestnaní

Okrem zvýšenia participácie starších a mladých ľudí by mohol byť pracovný trh uchránený od negatívnych efektov demografických zmien aj prostredníctvom aktivizácie niektorých iných skupín obyvateľstva. Jedná sa najmä o podzamestnaných ľudí, ktorí pracujú na kratší úväzok ako by si želali, pretože si nedokážu nájsť prácu na plný úväzok. Tiež sa jedná o aktivizáciu nezamestnaných ľudí. Tak ako to platilo pre starších ľudí, aj v tomto prípade je nutné zlepšiť možnosti rekvalifikácie a motivovať ľudí na zapájanie sa do pracovných procesov. V prípade podzamestnaných je možným riešením motivácia na

³¹ Oliveira Martins, J.: *The Impact of Ageing on Demand, Factor Markets and Growth*. . [cit. 2012-03-02]. Dostupné na internete: <<http://www.oecd.org/dataoecd/28/2/34652146.pdf>> s.6

³² Európa: *Demography and migration*. [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/p142_en.htm>

³³ Börsch-Supan, A.: *The Impact of Global Aging on Labour, Product and Capital Markets*. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na internete: <<http://www.cepr.org/meets/wkcn/1/1624/papers/BoerschSupan.pdf>> s.6

strane zamestnávateľov, aby bolo pre nich výhodnejšie ľudí zamestnávať na plný pracovný úväzok.

d) ženy

Ženy mávajú v súčasnosti vo vyspelých krajinách menej detí ako v minulosti a taktiež sa aktívnejšie zapájajú do trhu práce, avšak miera ekonomickej aktivity žien je stále menšia ako miera ekonomickej aktivity mužov. Zlepšenie v tejto oblasti by mohlo priniesť zvýhodnenie postavenia žien, ktoré odchádzajú na rodičovské dovolenky, reformovanie politiky starostlivosti o dieťa, aby boli ženy motivované sa na trh práce vrátiť³⁴ a takisto vyvinutie väčšieho úsilia na zrovnoprávnenie postavenia mužov a žien na trhu práce. Bloom a Sousa-Poza v tejto súvislosti ale upozorňujú, že Európa je v miere zapájania žien do trhu práce značne popredu v porovnaní s inými vyspelými krajinami so starnúcim obyvateľstvom, ako je napríklad Japonsko. Pre Európu bude preto podľa autorov potrebné sa zamerať na ekonomickú aktivitu vekových skupín nad 60 rokov resp. na celkom iné opatrenia.³⁵

1.3.3 Ekonomická migrácia

Riešením výziev, ktoré na pracovné trhy v súčasnosti kladie demografický vývoj môže byť migrácia. K migrácii môže dochádzať z viacerých dôvodov, na základe ktorých sa migrácia člení na ekonomickú, bezpečnostnú, sociálnu, politickú a environmentálnu. Je potrebné podotknúť, že migráciu nemusí spôsobiť iba jeden, ale často aj kombinácia viacerých dôvodov, a preto je niekedy ťažké klasifikovať konkrétne prípady pod jeden z druhov migrácie.³⁶

Ekonomická migrácia zahŕňa pomerne širokú škálu pohybov, ktorých spoločným znakom je, že osoba migruje do iného štátu s cieľom zlepšiť svoje ekonomické podmienky. Môže pritom ísť o lepšie podmienky na pracovnom trhu v cieľovej krajine, o využívanie sociálneho systému a iné.³⁷ Ekonomická migrácia nemá žiadnu spojitosť s utečenectvom,

³⁴ Bloom, D., Sousa-Poza, A.: Economic Consequences of Low Fertility in Europe. 2010. In: *European Journal of Population*. s.15

³⁵ Ibid, s.17

³⁶ Lipková, E. et al.: *Európska únia*. 2011. s.242

³⁷ Ibid, s.242

hoci je niekedy nesprávne používaný aj pojem ekonomický utečenec.³⁸ Ekonomická migrácia je širší pojem, pod ktorý spadá niekoľko menších podkategórií. Z nášho pohľadu je dôležitá najmä kategória pracovná migrácia a pracujúci migrant.

Pracovná migrácia je definovaná ako pohyb ľudí z jedného štátu do druhého, alebo pohyb v rámci vlastnej krajiny pobytu s účelom zamestnať sa.³⁹ Pracujúci migrant je podľa Dohovoru OSN⁴⁰ osoba, ktorá „má vykonávať, vykonáva alebo vykonávala zárobkovú činnosť v štáte, ktorého nie je občanom.“⁴¹ OECD pracujúceho migranta definuje ako osobu, „ktorej prijímajúca krajina udelila vstup s cieľom vykonávať ekonomickú aktivitu (zárobkovú činnosť), za ktorú je odmeňovaná v prijímajúcej krajine. Dĺžka jej pobytu a typ zamestnania, ktoré môže vykonávať, sú zvyčajne obmedzené.“⁴² IOM definuje ekonomickú, alebo pracovnú migráciu ako „cezhraničný pohyb za účelom zamestnania v cudzej krajine.“⁴³ Definícia OSN je bežnejšia a zároveň komplexnejšia [než ostatné], pretože berie do úvahy aj tých migrujúcich, ktorí sú dočasne bez práce, ale už predtým pracovali a taktiež zahŕňa samostatne zárobkovo činné osoby.

Užším pojmom ako pracujúci migrant je migrant - zmluvný pracovník. Je to osoba pracujúca v krajine inej než je jej vlastná krajina na základe zmluvy, ktorá presne vymedzuje tak dĺžku zamestnania ako aj typ práce. Tento druh pracujúceho migranta preto nemôže zmeniť prácu bez povolenia úradov prijímajúceho štátu. V minulosti bol v súvislosti s pracovnou migráciou zaužívaný aj pojem zahraničný/hosťujúci robotník (z angličtiny *guest worker*), ale tento pojem je obmedzený na popis migračných tokov v 50. a 60. rokoch minulého storočia a v súčasnosti sa už nepoužíva.⁴⁴

V kontexte odstránenia hraníc medzi krajinami schengenského priestoru sa v EÚ rozlišujú dva druhy migrácie – interná a externá. Interná migrácia zahŕňa všetku migráciu občanov EÚ po jej území. Potreba internej migračnej politiky vznikla v súvislosti so zavedením voľného pohybu osôb po území EÚ, ktorý spôsobil migráciu občanov EÚ

³⁸ Európska migračná sieť: *Asylum and Migration Glossary 2.0*. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.emn.sk/phocadownload/glossary/emn_glossary_v-jan2012.pdf> s.148

³⁹ Ibid, s.115

⁴⁰ Medzinárodný dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín, ktorý bol schválený 18.12.1990 a do platnosti vstúpil 1.7.2003.

⁴¹ Domonkos, T. – Páleník, M. – Radvanský, M.: *Saturovanie dopytu po pracovnej sile prostredníctvom migrácie v SR*. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.emn.sk/phocadownload/emn_studies/emn-sk_satur_dopytu_po_prac_sile_migraciou_sk.pdf> s.12

⁴² Ibid, s.12

⁴³ IOM: *Labour Migration*. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <<http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/developing-migration-policy/migration-labour/labour>>

⁴⁴ Európska migračná sieť: *Asylum and Migration Glossary 2.0*. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.emn.sk/phocadownload/glossary/emn_glossary_v-jan2012.pdf> s.88

v rámci EÚ. Externá migrácia sa vzťahuje na tretie krajiny a spadá pod ňu migrácia občanov EÚ do tretích krajín, ako aj migrácia občanov tretích krajín do EÚ. Nevyhnutnou sa stala najmä po zrušení vnútorných hraníc EÚ a vytvorení Schengenu, keď už štáty nemajú možnosť kontrolovať prechod osôb cez hranice a teda aj migráciu občanov tretích krajín z jedného štátu EÚ do druhého.⁴⁵

Migráciu pracovnej sily na kompenzovanie starnúcej populácie v krajinách OECD a hlavne do povolání intenzívnych na prácu (napríklad osobná starostlivosť) OECD v správe *International Migration Outlook 2011* označilo ako jeden z fenoménov začínajúcej dekády. Zdôrazňuje pritom, že aby si tieto krajiny udržali svoju ekonomickú konkurencieschopnosť, budú sa aj naďalej usilovať o prítiahnutie vysoko kvalifikovaných migrantov. OECD hovorí, že bude potrebná reforma migračnej politiky ale aj vyhľadávanie migrantov podľa špecifických požiadaviek toho ktorého pracovného trhu.⁴⁶ Migrácia sa ukazuje ako jedno z riešení pretože proces starnutia populácie ešte nenastúpil vo všetkých krajinách a dokonca aj tam, kde už tento proces prebieha nachádzame veľké rozdiely. Situácia jednotlivých krajín sa dá názorne sledovať na procese demografickej revolúcie. Vyspelé krajiny už ňou prešli a väčšinou sa nachádzajú v období, keď ich obyvateľstvo rastie zanedbateľnou mierou, resp. ubúda (t.j. ide tu o prirodzený úbytok obyvateľstva). Na druhej strane existujú krajiny, ktoré sa nachádzajú v druhej alebo tretej fáze demografickej revolúcie. Jedná sa spravidla o rozvojové krajiny a znamená to, že veľkosť populácie rastie. Kým vo vyspelých krajinách bude bez zásadných zmien - načrtnutých v predchádzajúcej časti tejto práce - produktívneho obyvateľstva čoraz menej, v rozvojových krajinách tvorí vďaka vysokej miere pôrodnosti a klesajúcej miere úmrtnosti väčšinu a bude sa ešte zvyšovať. Prirodzene sa tak vytvára potenciál na migráciu.

Názory na migráciu sa rôznia. Bloom, Canning a Fink na jednej strane uznávajú, že migrácia pracovných síl by mohla výrazne prispieť k vyrovnaniu vekového rozloženia medzi krajinami, keďže najväčšiu časť migrantov tvoria ľudia v produktívnom veku. Na druhej strane ale poukazujú aj na historickú skúsenosť a kontext inštitucionálnych a sociálnych prekážok, ktoré môžu imigrácii pracovných síl do vyspelých krajín brániť. Taký objem tejto imigrácie, ktorý by dokázal vyrovnáť vekové rozloženie je ale nadmerne veľký a preto neočakávajú, že imigrácia bude pri riešení otázok pracovného trhu zohrávať

⁴⁵ Lipková, E. et al.: *Európska únia*. 2011. s.242

⁴⁶ OECD: *International Migration Outlook 2011*. 2011. s.15

rozhodujúcu úlohu.⁴⁷ Autori štúdií ESPON Territorial Observations upozorňujú, že migrácia má pre populačný vývoj v Európe veľký význam a v mnohých regiónoch vyvážila negatívny prirodzený vývoj populácie. Zdôrazňujú význam migrácie pre udržanie konkurencieschopnosti EÚ a podľa ich výpočtov k rastu populácie v Európe v rokoch 2001-2005 prispela migrácia 0,35 percentami a prirodzený prírastok len 0,04 percentami. Výrazný nárast pôrodnosti neočakávajú a preto má byť práve migrácia primárnou hnacou silou demografického vývoja.⁴⁸ K podobnému záveru dospel aj Eurostat, ktorý uvádza, že do roku 2030 až tri štvrtiny európskych regiónov nebudú mať inú alternatívu k imigrácii, pokiaľ nechcú niesť následky úbytku obyvateľstva na ekonomike.⁴⁹

Populačná divízia Organizácie spojených národov v roku 2000 vydala publikáciu *Replacement migration: Is it a solution to declining and ageing populations?*, v ktorej sleduje, koľko migrantov je potrebných na vyváženie klesajúcej a starnúcej populácie v rozvinutých krajinách. Venuje sa aj rôznym aspektom toho, ako sa starnutie populácie môže odraziť na ekonomikách vyspelých krajín, vrátane efektov na pracovný trh. Ako príklad uvádzame záver, že počet migrantov potrebných na udržanie celkového počtu obyvateľov vo vtedajších 15 členských štátoch EÚ bol porovnateľný s migráciou v deväťdesiatych rokoch. Autori ale upozorňujú, že aby sa EÚ vyhla poklesu populácie v produktívnom veku, bude potrebovať takmer dvojnásobný prílev migrantov v porovnaní s hodnotami v období publikovania štúdie.⁵⁰ Spomínaná práca vyvolala mnohé diskusie o následkoch migrácie na demografickú situáciu v krajinách a na stav a vývoj pracovnej sily. Mnohí autori so závermi práce nesúhlasili. Patril k nim aj Coleman, ktorý zdôrazňuje, že kalkulované množstvá migrantov potrebné na zachovanie miery závislosti by viedli k veľmi vysokému rastu populácie. Obdobné hodnoty imigrácie by už v súčasných podmienkach neboli želateľné.⁵¹ Keďže imigranti sú približne o desať rokov mladší než je priemerný vek vo väčšine vyspelých krajín, nedošlo by podľa neho ani k výraznému

⁴⁷ Bloom, D. – Canning, D. – Fink, G.: *Implications of Population Aging for Economic Growth*. [cit. 2012-03-02]. Dostupné na internete:

<http://www.hsph.harvard.edu/pgda/WorkingPapers/2011/PGDA_WP_64.pdf> s.29

⁴⁸ ESPON: *Territorial Dynamics in Europe: Trends in Population Development*. [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete:

<<http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Publications/TerritorialObservations/TrendsInPopulationDevelopment/to-no1.pdf>> s.8

⁴⁹ Hoßmann, I. et al.: *Europe's demographic future*. [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete: <http://www.berlin-institut.org/fileadmin/user_upload/Europa/Kurz_Europa_e_Map.pdf> s.6

⁵⁰ OSN: *Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations?* [cit. 2012-27-03]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/esa/population/publications/ReplMigED/migration.htm>> s.23

⁵¹ Autor uvádza zaujímavý príklad Južnej Kórey. Podľa jeho výpočtov by na zachovanie indexu ekonomickej závislosti Južnej Kórey bolo potrebné, aby sa tam postupne do roku 2050 presťahovala celá svetová populácia.

zníženiu priemerného veku a miery ekonomickej závislosti. Coleman poukazuje na to, že hoci v ideálnom prípade by sa mali migranti po istom čase do materskej krajiny vrátiť⁵², väčšina v hostiteľskej krajine zostáva, starne a stáva sa tak súčasťou skupiny poproduktívneho obyvateľstva. Hoci imigranti majú spravidla vyššiu mieru pôrodnosti, táto sa zvykne po príchode do hostiteľskej krajiny prispôbiť tamojším podmienkam a imigrácia preto ani neprispieva k zvyšovaniu miery pôrodnosti.⁵³

⁵² Tak ako to plánovalo Nemecko a iné krajiny západnej Európy, keď po druhej svetovej vojne pozývali tzv. *gastarbeiterov*.

⁵³ Coleman, D.A.: '*Replacement Migration*', or why everyone's going to have to live in Korea. [cit.2012-27-03]. Dostupné na internete: <<http://www.spi.ox.ac.uk/fileadmin/documents/pdf/wp03.pdf>> s.12

2. Cieľ práce, metodika práce a metódy skúmania

Zastavenie demografických zmien, ktoré vo väčšine vyspelých krajín, vrátane členských štátov EÚ, už desiatky rokov prebiehajú je nepravdepodobné. Spomínané demografické zmeny reflektujú prirodzený vývoj spoločnosti, ktorá sa dostala do štádia, keď životná úroveň a sociálne vzťahy prešli výraznými zmenami. Na základe toho môžeme konštatovať, že demografický vývoj je jedným z ich prirodzených následkov. Vo všeobecnosti môžeme tvrdiť, že vo vyspelých krajinách sveta pracovná sila starne, relatívna veľkosť produktívneho obyvateľstva sa znižuje, pričom relatívne i absolútne sa zväčšuje skupina obyvateľstva v poproduktívnom veku. Nedajú sa vylúčiť ani zmeny v produktivite práce, presun dopytu po pracovnej sile do iných sektorov hospodárstva a pod. Je potrebné zhodnotiť, aká je v skutočnosti situácia, ktorú tieto populačné zmeny na trhoch práce vytvorili a analyzovať aké opatrenia sú k dispozícii tvorcom politik. Reakcia na nové podmienky totiž môže zohrávať dôležitú úlohu v budúcom vývoji konkurencieschopnosti. Možností na prispôbenie sa novým podmienkam je niekoľko, napríklad podpora rodiny, zvýšenie pôrodnosti, úprava dôchodkovej politiky, snaha o zvýšenie ekonomickej aktivity obyvateľstva, imigrácia pracovnej sily z tretích krajín a podobne.

Spomedzi vplyvov, ktoré na medzinárodný pracovný trh majú demografické zmeny sme si ako predmet skúmania zvolili migráciu. Migrácia je fenomén, ktorý ľudstvo sprevádza počas celej jeho existencie. Pri globalizácii a internacionalizácii takmer všetkých aspektov ekonomík, ktoré sú pre súčasný svet charakteristické, sa ale migrácia stáva čoraz bežnejšou a týka sa priamo alebo nepriamo čoraz väčšieho počtu ľudí. S ohľadom na tému našej práce, ktorou je vplyv demografických zmien na medzinárodný pracovný trh je pre nás zaujímavá práve migrácia pracovná, pretože tá je významným výsledkom pôsobenia demografických zmien a odráža medzinárodný aspekt problematiky. Pracovný trh Európskej únie je stále nadnárodným trhom a preto sa v práci zameriavame naň.

Za základný cieľ v našej práci sme si určili analyzovať aktuálny demografický stav v EÚ a odpovedať na otázku, či pracovná migrácia ovplyvňuje alebo v budúcnosti môže ovplyvňovať pracovný trh EÚ zásadnejším spôsobom na pozadí prebiehajúcich populačných zmien.

Od stanoveného hlavného cieľa sa odvíjajú nasledujúce čiastkové ciele:

1. Analyzovať vývoj základných demografických ukazovateľov v EÚ, ako sú veľkosť a rast populácie, miera pôrodnosti a úmrtnosti, očakávaná dĺžka života, migračné toky do únie v uplynulom desaťročí
2. Definovať a analyzovať charakteristické črty trhu práce EÚ
3. Charakterizovať legislatívny rámec EÚ k pracovnej migrácii a povahu imigrácie do členských štátov EÚ.
4. Analyzovať vzťah medzi starnutím populácie a celkovým prílevom pracujúcich migrantov z tretích krajín

V praktickej časti práce sme sa rozhodli zamerať na európsky trh práce, ktorý je nadnárodným trhom a je do veľkej miery ovplyvnený starnutím európskej populácie. Pri skúmaní a vypracovávaní jednotlivých čiastkových a následne aj základného cieľa sme využívali rôzne pracovné postupy. Často sme používali metódu indukcie, pretože vzhľadom k cieľu práce sme potrebovali abstrahovať od národných špecifik a sústrediť sa na hodnotenie javov na celoeurópskej úrovni. Analýzu sme využili pri rozčlenení tak demografického vývoja, ako aj charakteristiky trhu práce na jednotlivé časti, ktoré sme popisali jednotlivo a nakoniec ich spojili do celku pomocou syntézy. Metódy analýzy a syntézy boli pre nás obzvlášť potrebné v kapitole 3.4 pri zisťovaní súvislosti pracovnej imigrácie do členských štátov EÚ s ich demografickým vývojom. Najskôr sme si museli zvoliť správne ukazovatele, ktoré najlepšie vyjadrujú jednotlivé javy, teda pracovnú migráciu a starnutie populácie, medzi ktorými sme závislosť skúmali. Následne bolo potrebné získať dostupné údaje pre všetky členské štáty z dostupných zdrojov. Na záver sme závislosť zisťovali dosadením získaných údajov do tabuliek a vytvorením grafov. Z grafov bolo možné zistiť charakter závislosti a na základe trendovej línie aj štatistickú významnosť výsledku. V závere hlavnej časti, v kapitole 3.5 sme indukciou zhrnuli poznatky, ku ktorým sme dospeli v predchádzajúcej práci a zodpovedali tak otázku, ktorú sme si stanovili v základnom ciele. Na ilustráciu výsledkov boli použité grafy.

Informácie a dáta sme čerpali najmä z oficiálnych zdrojov pochádzajúcich z Európskej únie a relevantných organizácií. Veľkú časť informácií, a to najmä štatistického charakteru sme využívali v častiach 3.1, 3.3.2 a 3.4. Na získanie týchto údajov sme použili databázy Eurostatu a Európskej migračnej siete, ktoré zhromažďujú a verejnosti sprístupňujú širokú škálu údajov o všetkých členských štátoch EÚ. Konkrétne

sme potrebné štatistické údaje čerpali predovšetkým z databáz *Population a Labour market (including Labour Force Survey (LFS))* na stránkach Eurostatu a *Annual Reports on Asylum and Migration Statistics* na stránkach Európskej migračnej siete. Pri práci s nimi sme museli jednak selektovať pre nás potrebné ukazovatele a následne ich interpretovať spôsobom, ktorý nám umožnil ich použiť pri naplňaní cieľa. Zistené závery sme interpretovali. Na niektorých miestach sme interpretáciu doplnili aj graficky, najmä tam, kde to bolo vhodné a kde sme grafické zobrazenie považovali za obzvlášť názorné a zaujímavé.

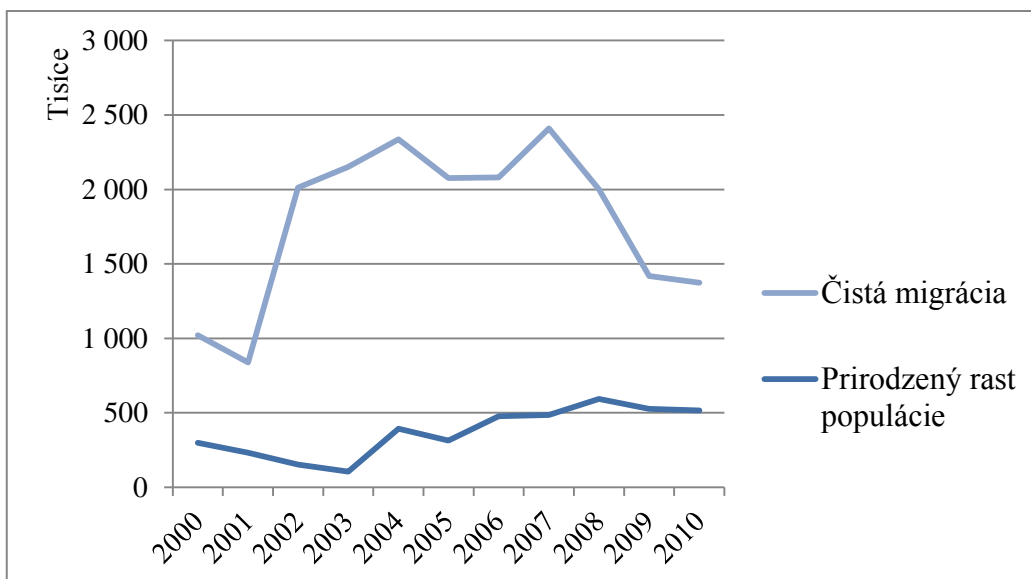
3. Výsledky práce a diskusia

3.1 Vývoj základných demografických ukazovateľov v EÚ v poslednom desaťročí

3.1.1 Veľkosť a štruktúra populácie

V rokoch 2001 až do roku 2011 populácia Európskej únie vykazovala pravidelne rast, ktorý bol na úrovni takmer 38 stotín percenta každý rok. V roku 2011 žilo v EÚ už takmer 502,5 milióna obyvateľov. Keďže rast populácie sa skladá nielen z prirodzeného rastu, ale závisí aj od migračných tokov, je potrebné oddeliť rast populácie spôsobený prirodzeným prírastkom a rast spôsobený čistou migráciou (teda rozdielom medzi prisťahovanými a odsťahovanými). Nasledujúci graf č.1 v absolútnych číslach zobrazuje, ako do celkového rastu populácie v EÚ prispieval prirodzený rast populácie a čistá migrácia.

Graf č.1 Prirodzený rast populácie EÚ a čistá migrácia do EÚ v absolútnych hodnotách v období 2001 až 2010



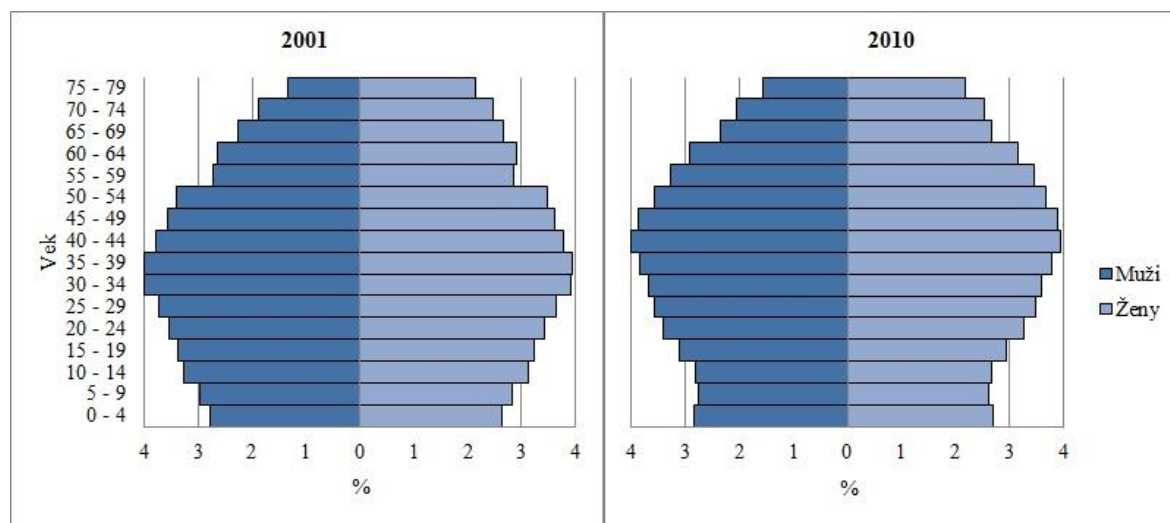
Vlastné spracovanie autora.

Prameň: Eurostat: *Demographic balance and crude rates*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en>

Nedá sa poprieť, že migrácia do EÚ z tretích krajín, zohrávala pri raste populácie EÚ významnú úlohu a prispievala omnoho väčším dielom než prirodzený rast populácie. Veľkosť populácie EÚ teda rastie nie vďaka vysokej pôrodnosti, ale predovšetkým z dôvodu prílevu migrantov. Je všeobecne známe, že obyvateľstvo EÚ prechádza procesom starnutia, ktorý sa dá definovať prostredníctvom viacerých ukazovateľov.

Mediánový vek je vek, ktorý „rozdeľuje populáciu na dve rovnako početné časti (polovicu s nižším a polovicu s vyšším vekom ako je medián).“⁵⁴ V súčasnosti je tento ukazovateľ pre celú EÚ na hodnote 40,9 roka. Pre porovnanie uvedieme, napriek chýbajúcim údajom pre niektoré členské štáty⁵⁵, že v roku 1960 to bolo 31,8 roka, čo znamená, že mediánový vek je dnes takmer o dekádu vyšší ako pred 50-timi rokmi. Najvyšší mediánový vek vykazuje Nemecko (44,6 roka) a najnižší Írsko (34,7 roka). Mení sa teda štruktúra obyvateľstva, ktoré tvorí relatívne menej mladších ľudí a relatívne viac starších ľudí. Názorne to ilustruje aj graf č.2 obsahujúci vekové pyramídy:

Graf č.2 Obyvateľstvo EÚ podľa pohlavia a vekových skupín v roku 2001 a 2010



Vlastné spracovanie autora.

Prameň: Eurostat: *Population on 1 January by five years age groups and sex*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>

⁵⁴ Jurčová, D.: *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>> s.14

⁵⁵ Priemer z 27 štátov, ktoré sú členmi EÚ v súčasnosti. Chýbajúce boli údaje pre Cyprus, Estónsko, Lotyšsko, Litvu, Maltu, Rumunsko a Slovinsko.

Napriek tomu, že najvypovedajúcejšie sú podobné diagramy pri porovnávaní ukazovateľov vo väčšom časovom intervale, už aj v rozmedzí 10 rokov je možné vidieť určitý posun skupín s najväčším podielom na obyvateľstve smerom nahor, čiže k vyššiemu veku.

Najčastejšie sa v literatúre stretávame s delením populácie na tri základné vekové skupiny: predproduktívny vek (0 – 14 rokov), produktívny vek (15 – 64) a poproduktívny vek (65 a viac). Ak sa budeme držať tejto klasifikácie, tak v roku 2001 bolo v predproduktívnom veku 17,02% a v roku 2010 už len 15,6% obyvateľstva. Produktívne obyvateľstvo tvorilo v roku 2001 67,11% populácie a v roku 2010 66,91%, teda podiel produktívneho obyvateľstva sa zmenil iba veľmi málo. Výraznejšie sa však zmenila skupina poproduktívneho obyvateľstva, ktorého podiel sa z 15,88% zvýšil na 17,49%. S podielom jednotlivých vekových skupín na celkovom obyvateľstve bezprostredne súvisí index ekonomického zaťaženia, ktorý udáva „počet osôb v predproduktívnom a poproduktívnom veku na 100 osôb v produktívnom veku“⁵⁶ a teda vyjadruje do akej miery je zaťažená produktívna zložka obyvateľstva neproduktívnou zložkou. Tento index sa v súlade s načrtnutým vývojom v posledných desiatich rokoch mierne zvyšuje. V roku 2010 pripadalo na 100 ľudí v produktívnom veku takmer 50 ľudí v predproduktívnom a poproduktívnom veku, kým v roku 2001 to bolo 49 ľudí.

Najnovšie údaje uvádzajúce štruktúru obyvateľstva podľa pohlavia pochádzajú z roku 2009. Podľa nich ženy tvorili tradične väčšiu časť obyvateľstva EÚ, ich podiel na populácii bol 51,18% a podiel mužov bol 48,82%.

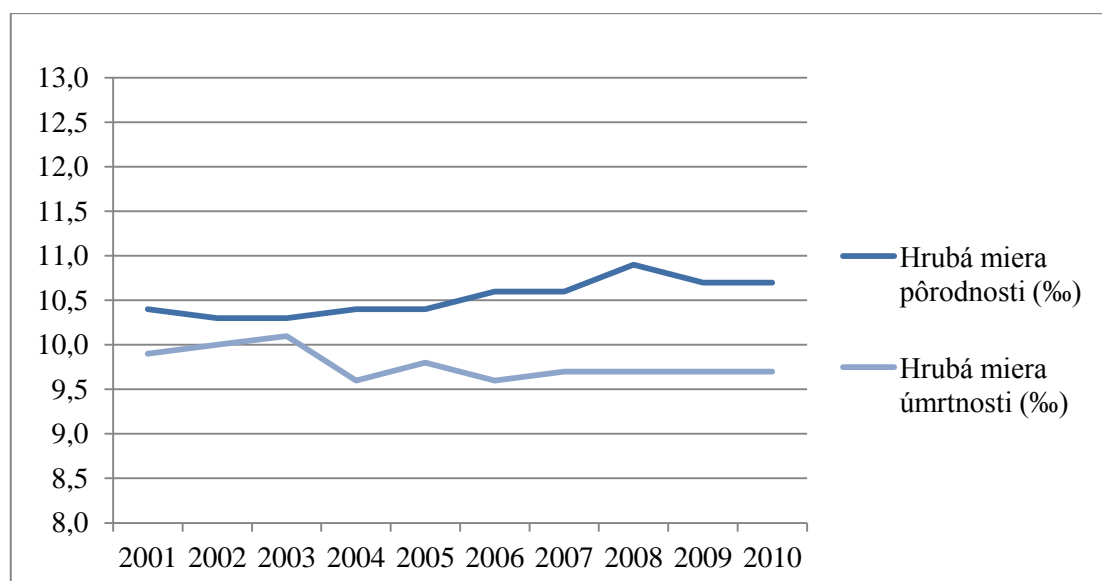
3.1.2 Pôrodnosť a úmrtnosť

Dôvodom starnutia populácie je vývoj troch základných ukazovateľov – pôrodnosti, úmrtnosti a migrácie. Vývoj hrubej miery úmrtnosti a pôrodnosti v období rokov 2001 – 2010 nezaznamenal výraznejšie zmeny. Čo sa týka hrubej miery pôrodnosti, tá sa pohybovala v rozmedzí 10,3‰ až 10,9‰, kým hrubá miera úmrtnosti sa pohybovala na úrovni od 9,6‰ až 10,1‰, a teda bola počas celého obdobia nižšia ako pôrodnosť. Je však potrebné zdôrazniť, že tieto údaje sa týkajú obyvateľstva EÚ ako celku a pri skúmaní týchto ukazovateľov na národnej úrovni by sme objavili viaceré odlišnosti. Jedná sa najmä

⁵⁶ Jurčová, D.: *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>> s.15

o krajiny, v ktorých počet zomrelých ročne presiahol počet narodených a dochádza k prirodzenému úbytku obyvateľstva. Porovnanie hrubej miery pôrodnosti a hrubej miery úmrtnosti je vyjadrené ukazovateľom hrubá miera prirodzeného prírastku, ktorá určuje „prirodzený prírastok na 1000 obyvateľov stredného stavu, obyčajne za rok.“⁵⁷ Najmarkantnejšie sa prirodzený úbytok populácie prejavil v Lotyšsku, kde hrubá miera prirodzeného prírastku v roku 2010 dosiahla -4,8‰ a v Bulharsku (-4,6‰). Na druhej strane, v niektorých členských štátoch, napríklad v Írsku, populácia ešte stále rastie prirodzene aj bez migrácie. Írsko zaznamenalo v roku 2010 hrubú mieru prirodzeného prírastku na úrovni 10,4‰.

Graf č.3 Hrubá miera pôrodnosti a úmrtnosti v EÚ v rokoch 2001 až 2010 v ‰



Vlastné spracovanie autora.

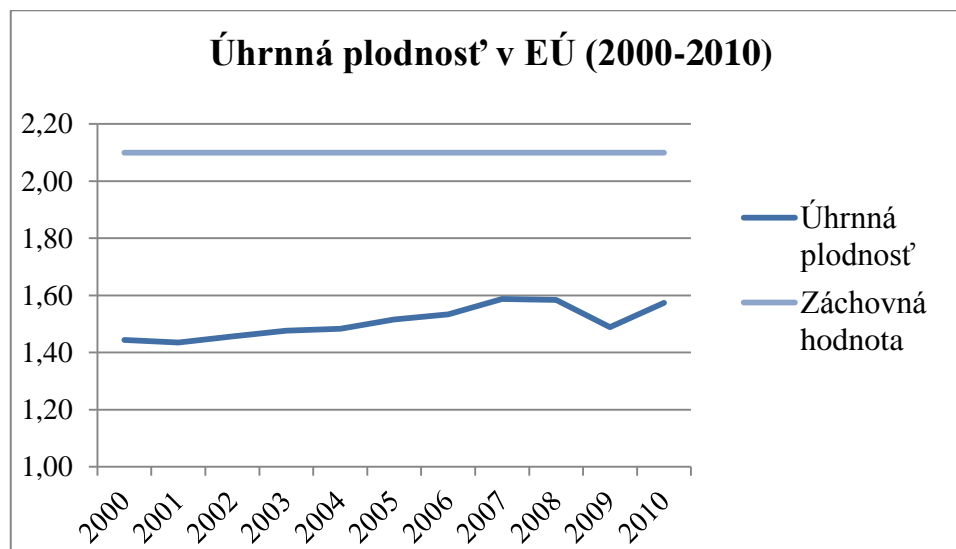
Prameň: Eurostat: *Demographic balance and crude rates*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en>

⁵⁷ Jurčová, D.: *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>> s.31

3.1.3 Plodnosť

Pre zachovanie populácie je potrebné, aby sa žene počas života narodili minimálne dve deti. „Priemerný počet živonarodených detí pripadajúcich na jednu ženu počas jej celého reprodukčného obdobia (15 - 49 rokov), pri zachovaní úrovne plodnosti sledovaného roka a za predpokladu nulovej úmrtnosti“⁵⁸ sa nazýva úhrnná plodnosť a je to významný demografický ukazovateľ. Záchovná hodnota, ktorá je považovaná za hranicu medzi pozitívnym a negatívnym prirodzeným populačným rastom je 2,1 dieťaťa na ženu za celé jej reprodukčné obdobie. Nízky a v niektorých krajinách dokonca negatívny rast populácie napovedá, že úhrnná plodnosť nebude dosahovať záchovnú hodnotu. Úhrnná plodnosť v EÚ dosiahla v roku 2010 1,57 dieťaťa⁵⁹, pričom v uplynulej dekáde nedošlo k výrazným zmenám a úhrnná plodnosť kolísala v rozmedzí 1,43 až 1,59. Zmeny v úhrnnej plodnosti sa dajú pozorovať v dlhšom časovom období, v súvislosti s pozorovateľnými zmenami v reprodukčnom správaní spoločnosti. Fakt, že plodnosť je v EÚ nízka sa dá pripísať aj zvyšujúcemu sa priemernému veku matiek pri pôrode, ktorý postupne vzrástol z 28,5 (2001) na 29,8 roku života (2010).

Graf č.4 Úhrnná plodnosť v EÚ v období 2000 až 2010 v %



Vlastné spracovanie autora.

Prameň: Eurostat: *Fertility indicators*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_find&lang=en>

⁵⁸ Jurčová, D.: *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>> s.22

⁵⁹ Priemer vypočítaný z údajov pre jednotlivé krajiny, pričom v databáze Eurostatu neboli dostupné údaje úhrnnej plodnosti Veľkej Británie, Rumunska, Cypru, Talianska a Belgicka.

3.1.4 Stredná dĺžka života pri narodení

Stredná dĺžka života pri narodení je „priemerný počet rokov, ktoré pravdepodobne prežije práve narodená osoba za predpokladu, že sa úmrtnostné pomery nezmenia.“⁶⁰ V EÚ bola stredná dĺžka života v roku 2009 na úrovni 79,7 roka, čo bol nárast o dva roky v porovnaní s rokom 2002 (vtedy to bolo 77,7 roka). Ženy sa v priemere v únii dožívajú takmer o 6 rokov dlhšie ako muži (ženy - 82,6 rokov, kým muži - 76,7 rokov). Tento rozdiel však vykazuje klesajúcu tendenciu, pretože v roku 2002 bol rozdiel tohto ukazovateľa pre mužov a ženy 6,4 roka.

3.2 Charakteristické črty trhu práce EÚ

3.2.1 Voľný pohyb pracovníkov

Jednotný trh EÚ je založený na štyroch slobodách – voľnom pohybe tovaru, služieb osôb a kapitálu. Voľný pohyb pracovníkov ako súčasť európskej integrácie predpokladala už zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva v roku 1957. V článku 48 tejto zmluvy sa píše, že „voľný pohyb pracovníkov zahŕňa zrušenie akejkoľvek diskriminácie pracovníkov členských štátov na základe štátnej príslušnosti, pokiaľ ide o zamestnanie, odmenu za prácu a ostatné pracovné podmienky.“⁶¹ Výnimkou sú iba prípady, kedy sú potrebné opatrenia na zachovanie verejného poriadku, bezpečnosti a verejného zdravia a taktiež zamestnávanie v štátnej službe alebo verejnej službe, okrem povolání ako sú lekári, učitelia a pod. Práva pracovníkov v rámci únie zahŕňajú právo „uchádzať sa o skutočne ponúkané pracovné miesta, voľne sa za týmto účelom pohybovať na území členských štátov, právo na pobyt v niektorom z členských štátov za účelom zamestnania v súlade s ustanoveniami zákonov, iných právnych predpisov alebo správnych aktov, ktorými sa upravuje zamestnávanie vlastných štátnych príslušníkov tohto štátu a právo po ukončení zamestnania zostať na území členského štátu.“⁶² Z právneho hľadiska bola teda v roku 1968 zabezpečená nediskriminácia pracovníkov v EÚ na základe štátnej

⁶⁰ Jurčová, D.: *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [cit. 2012-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>> s.27

⁶¹ *Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva*. 1957.

⁶² *Ibid.*

príslušnosti a ich voľný pohyb, na základe nariadenia Rady o voľnosti pohybu pracovníkov v rámci EHS.⁶³ Táto sloboda bola v roku 1994 rozšírená aj o krajiny Európskeho hospodárskeho priestoru. Zmluva o fungovaní EÚ sa voľným pohybom pracovníkov zaoberá v článkoch 45 až 48. Počas prístupového procesu, ktorý mal vyvrcholiť prístupím 10 nových krajín v 2004, sa z dôvodu obáv pred prílevom lacnej pracovnej sily z prístupujúcich štátov zaviedli prechodné obdobia na otváranie pracovných trhov „starých“ členských štátov. Takzvaná prechodná schéma 2+3+2 umožňovala, aby počas prvých dvoch rokov od prístupu nových členov pôvodné členské štáty uplatňovali vlastné národné pravidlá vstupu pracovníkov z týchto krajín na svoje pracovné trhy. Týkalo sa to 8 z 10 nových členských štátov, výnimku tvorili Cyprus a Malta. Schéma ustanovila, že po dvoch rokoch majú štáty, ktoré reštrikcie uplatňovali oznámiť Európskej komisii, či budú pokračovať v obmedzovaní prístupu na svoje pracovné trhy. Po troch rokoch bolo možné si obmedzenia ponechať na ďalšie dva roky so súhlasom Komisie a s odôvodnenými obavami z vážneho narušenia svojho pracovného trhu. Jedinými krajinami, ktoré využili možnosť aj počas ďalších dvoch rokov obmedziť prístup na svoje pracovné trhy boli Nemecko a Rakúsko, a to z dôvodu bezprostrednej blízkosti k novým členským štátom, už predchádzajúcou prítomnosťou pracovníkov z daných 8 krajín na svojich pracovných trhoch a zároveň veľkou pravdepodobnosťou ďalšej imigrácie pracovnej sily, ak by zrušili existujúce bariéry.⁶⁴ Voľný pohyb pracovníkov bez obmedzení by mal byť zabezpečený v roku 2014. Uplynie vtedy sedemročné obdobie, v ktorom majú pôvodné členské štáty možnosť použiť schému 2+3+2 voči krajinám prístupujúcim v roku 2007, Bulharsku a Rumunsku. Cieľom snáh o vytvorenie jedného priestoru, na ktorom by sa stretávala ponuka a dopyt po pracovnej sile a na ktorom by platili rovnaké podmienky pre všetkých, je vytvorenie pracovného trhu EÚ bez obmedzení, ktorý by zvyšoval mobilitu a tak napomáhal zvyšovaniu konkurencieschopnosti únie.

Pracovné trhy v Európe sa tradične považujú za rigidné v porovnaní s ostatnými krajinami, najčastejšie však s USA. Nepružnosť sa v tomto kontexte vníma ako existencia opatrení, ktoré majú chrániť pracovníkov a môžeme hovoriť o dvoch druhoch nástrojov. Na jednej strane sa jedná o v Európe rozšírenú legislatívu na ochranu zamestnanosti, ktorá sťažuje alebo predražuje prepúšťanie zamestnancov bez udania dôvodu. Na druhej strane

⁶³ Lipková, E. et al.: *Európska únia*. 2011. s.110

⁶⁴ Byrska, M.: *'The Unfinished Enlargement'. Report on Free movement of people in EU-25*. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <<http://www.edis.sk/ekes/498.pdf>> s.10

rigiditu trhu práce spôsobuje aj legislatíva, ktorá znižuje možnosť fluktuácie miezd v čase a medzi jednotlivými pracovníkmi vykonávajúcimi rovnakú prácu. Dochádza k tomu jednak priamo prostredníctvom zákonov upravujúcich minimálne mzdy a jednak nepriamo cez štedrý sociálny systém. Pokiaľ ľudia dokážu pomerne dobre žiť zo sociálnych dávok, nie sú motivovaní pracovať za nízku resp. za minimálnu mzdu, a tak sa priestor na mzdovú fluktuáciu ešte zužuje. Navyše, v Európe hrajú dôležitú úlohu aj odbory, ktoré so zamestnávateľskými zväzmi negociujú rôzne záležitosti v mene celého odvetvia a na jednania o podmienkach pracovných zmlúv na úrovni medzi jednotlivcom a zamestnancom neostáva veľa priestoru.⁶⁵

S cieľom znížiť nepružnosť trhu práce EÚ a podporiť tak celkové hospodárske ozdravenie sa Európska komisia na začiatku 21. storočia rozhodla podporiť koncept pochádzajúci z Dánska, tzv. *flexicurity*. Tento model spája dve dimenzie, a to pružnosť (*flexibility*) trhu práce, jednoduché zamestnávanie ako aj prepúšťanie a bezpečnosť (*security*), v zmysle sociálneho zabezpečenia ľudí, ktorí o prácu prišli. V stratégii Europe 2020 sa EÚ zaviazala podporovať inkluzívny rast aj stratégiou Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta, ktorý má jednak presadzovať rekvalifikáciu a zvýšiť schopnosť ľudí sa adaptovať na meniace sa podmienky na trhu práce a jednak má modernizovať pracovné trhy.⁶⁶ Implementácia ale predstavuje výzvu, pretože každý národný trh práce je špecifický a na pozadí súčasných nepriaznivých podmienok na národných trhoch práce by zvýšenie flexibility, prostredníctvom zjednodušenia prepúšťania, mohlo byť riskantné. K určitým krokom došlo už v roku 2008, keď sa členské štáty EÚ zaviazali prevziať legislatívu, podľa ktorej sa práva pracovníkov na plný úväzok vzťahujú aj na ľudí pracujúcich na polovičný úväzok.⁶⁷ Okrem vyššie uvedeného aspektu rigidity pracovného trhu EÚ sa táto prejavuje aj prostredníctvom veľmi nízkej mobility pracovníkov v porovnaní s inými vyspelými regiónmi sveta, najmä USA. Mobilita je v rámci EÚ nízka tak medzi jednotlivými štátmi, ako aj vo vnútri štátov a tiež medzi jednotlivými zamestnaniami.

⁶⁵ Bertola, G.: *Labor Markets in the European Union*. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=415DAE04B17FE3B9CBADEC49FB0D209E?doi=10.1.1.31.1595&rep=rep1&type=pdf>> s.3

⁶⁶ Európa: *Inkluzívny rast – hospodárstvo s vysokou mierou zamestnanosti, ktoré prispieva k hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti*. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/europe2020/priorities/inclusive-growth/index_sk.htm>

⁶⁷ Brand, C.: *A flexible idea in a rigid labour market*. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <<http://www.europeanvoice.com/article/imported/a-flexible-idea-in-a-rigid-labour-market/69453.aspx>>

3.2.2 Pracovná sila EÚ

Ekonomicky aktívne obyvateľstvo je Medzinárodnou organizáciou práce definované ako zahrňujúce všetky osoby oboch pohlaví, ktorí dodávajú ponuku práce pre výrobu tovaru a služieb počas určitého časového obdobia.⁶⁸ Štatistický úrad SR používa nasledovnú definíciu: „Ekonomicky aktívne obyvateľstvo sú osoby vo veku od 15 rokov, ktoré patria medzi pracujúcich v civilnom sektore, nezamestnaných alebo príslušníkov ozbrojených zložiek.“⁶⁹ Do tejto skupiny teda spadajú všetky osoby, spĺňajúce kritériá na zaradenie medzi zamestnaných alebo nezamestnaných. Ekonomicky aktívne obyvateľstvo pôsobí na trhu práce, ktorý sa dá popísať aj množstvom kvantitatívnych ukazovateľov, ako napríklad zamestnanosť, nezamestnanosť, miera ekonomickej aktivity, produktivita, a pod.

Zamestnanosť

Miera zamestnanosti ľudí v produktívnom veku v roku 2010 dosiahla 64,1%, čo je síce pokles oproti hodnotám z obdobia pred krízou (65,3% v roku 2007), ale z dlhodobého hľadiska miera zamestnanosti stúpa. V porovnaní s rokom 2001 bola v roku 2010 vyššia o 1,6%.⁷⁰ Najväčší podiel na zamestnanosti pracovnej sily vo vyspelých ekonomikách spravidla má sektor služieb. V EÚ je tomu rovnako a zamestnanosť v službách voči ostatným sektorom v posledných 10 rokoch rástla. V roku 2010 dosiahla 71,6% (v 2001 to bolo 66,8%), kým zamestnanosť v priemysle bola na úrovni 23,2% a v poľnohospodárstve len 5,1%, obe s klesajúcou tendenciou. EÚ sa snaží podporovať vzdelanosť. S vyšším vzdelaním sú spojené vyššie šance zamestnať sa, o čom vypovedajú aj štatistické údaje. Miera zamestnanosti ľudí s vysokoškolským vzdelaním (podľa klasifikácie ISCED 97 vzdelanie terciárne prvého a druhého stupňa označované ako úroveň 5 a 6) bola v poslednej dekáde na najvyššej úrovni a v roku 2010 dosiahla 82,2%. Ľudia so stredoškolským a nadstavbovým vzdelaním vykázali v tom istom roku mieru zamestnanosti 68,4% a ľudia so základným vzdelaním len 45,1%. Údaje sa prirodzene líšia

⁶⁸ ILO: *Main statistics (annual) - Economically active population*. [cit. 2012-10-04]. Dostupné na internete: <<http://laborsta.ilo.org/applv8/data/c1e.html>>

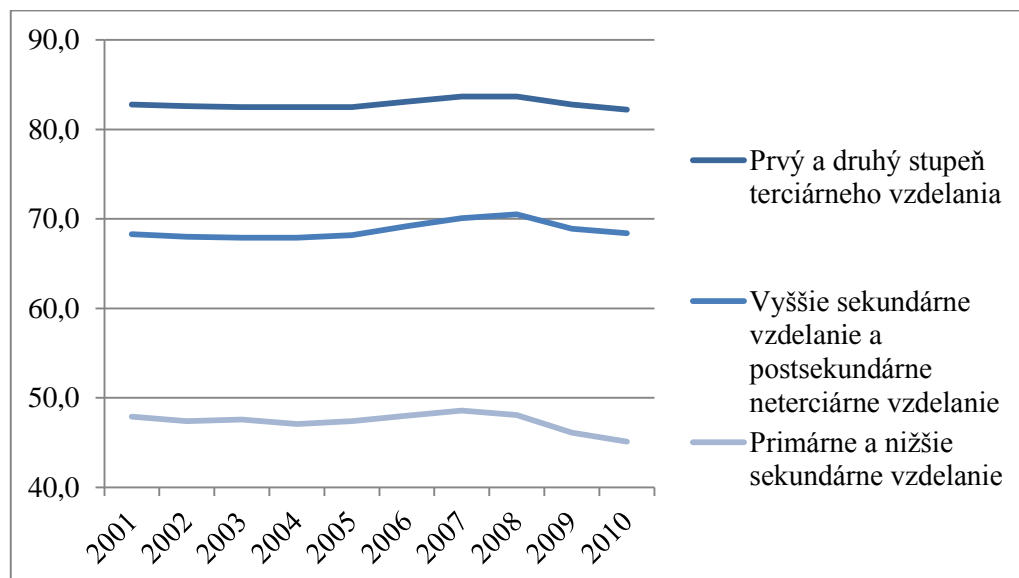
⁶⁹ Štatistický úrad SR: *Metodické vysvetlivky. Trh práce*. [cit. 2012-10-04]. Dostupné na internete: <<http://www.statistics.sk/pls/elisw/utlData.htmlBodyWin?uic=80>>

⁷⁰ Eurostat: *Employment rates by sex, age groups and highest level of education attained (%)*. [cit. 2012-04-02]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_ergaed&lang=en>

medzi jednotlivými členskými štátmi a takisto medzi jednotlivými regiónmi členských štátov.⁷¹

Zamestnanosť bola v posledných troch rokoch ovplyvnená nepriaznivým ekonomickým vývojom spôsobeným globálnou finančnou a hospodárskou krízou a následne dlhovou krízou v Európskej únii. Ako vyplýva z grafu č.5, miera zamestnanosti sa v dôsledku negatívneho hospodárskeho vývoja posledných rokov najvýraznejšie znížila práve u skupiny s najnižším vzdelaním, kým miera zamestnanosti ľudí so stredným a vysokoškolským vzdelaním klesla miernejšie a vyvíjala sa veľmi podobným spôsobom.

Graf č.5 Miera zamestnanosti v EÚ podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania v rokoch 2001 až 2010 v %



Vlastné spracovanie autora.

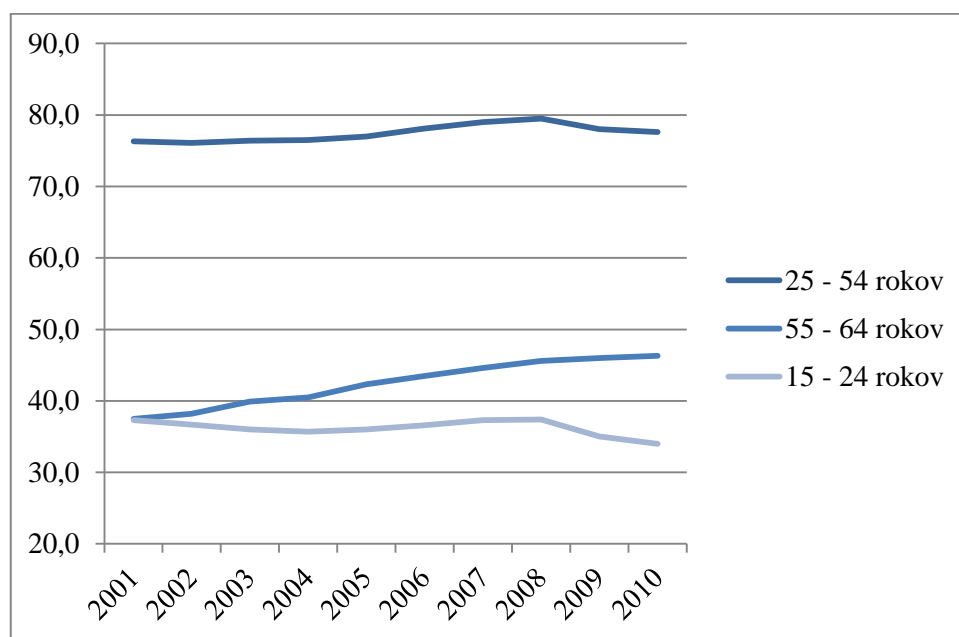
Prameň: Eurostat: *Employment rates by sex, age groups and highest level of education attained (%)*. [cit. 2012-04-02]. Dostupné na internete:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_ergaed&lang=en>

⁷¹ Eurostat: *Employment rates by sex, age groups and highest level of education attained (%)*. [cit. 2012-04-02]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_ergaed&lang=en>

Výrazné rozdiely v miere zamestnanosti sa ukazujú pri porovnávaní rôznych vekových skupín na trhu práce. Tradične horšiu zamestnanosť vykazujú mladí ľudia a starší ľudia pred koncom svojho produktívneho obdobia. Pracovný trh EÚ nie je výnimkou. Graf č.6 zobrazuje vývoj miery zamestnanosti jednotlivých vekových skupín. Zaujímavou je skupina ľudí vo veku 55-64 rokov, ktorých zamestnanosť aj v období po roku 2008 rástla a počas desiatich rokov sa zvýšila z pôvodných 37,5% na 46,3%.

Graf č.6 Miera zamestnanosti v EÚ podľa veku v % v období 2001 až 2010

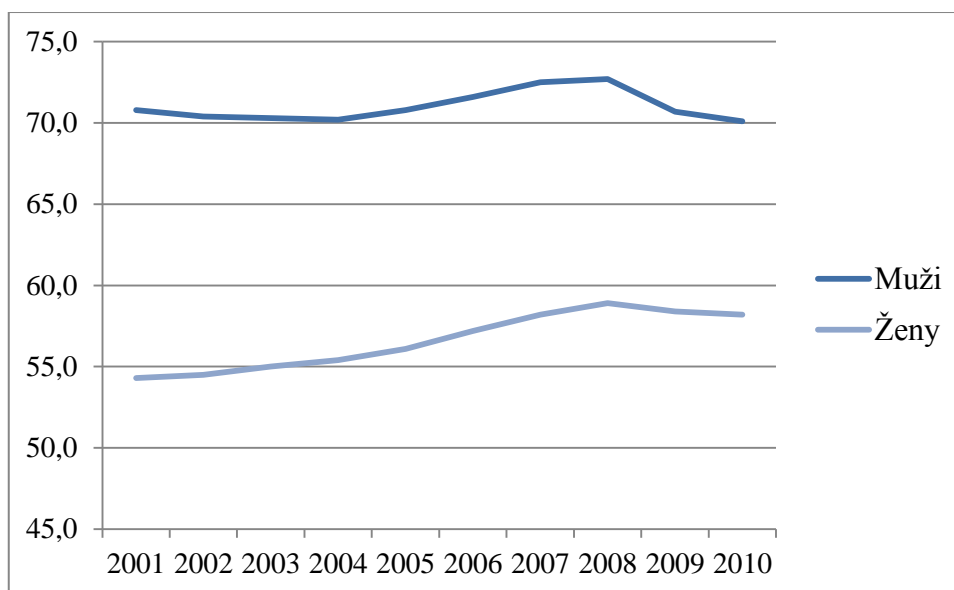


Vlastné spracovanie autora.

Prameň: Eurostat: *Employment rates by sex, age groups and highest level of education attained (%)*. [cit. 2012-04-02]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_ergaed&lang=en>

Z hľadiska rodovej rovnosti a zamestnanosti žien a mužov sa dá konštatovať, že postupne dochádza k vyrovnávaniu, aj keď ešte stále je tento proces pomalý. Miera zamestnanosti mužov bola so zanedbateľnými výkyvmi v období rokov 2001 až 2010 rovnaká a v roku 2010 bola jej hodnota 70,1%. Miera zamestnanosti žien sa každoročne zvyšovala až v rokoch 2009 a 2010 zaznamenala jemný pokles (o 0,5% a 0,2% v danom poradí) a ustálila sa na 58,2%.

Graf č.7 Miera zamestnanosti v EÚ podľa pohlavia v % v rokoch 2001 až 2010



Vlastné spracovanie autora.

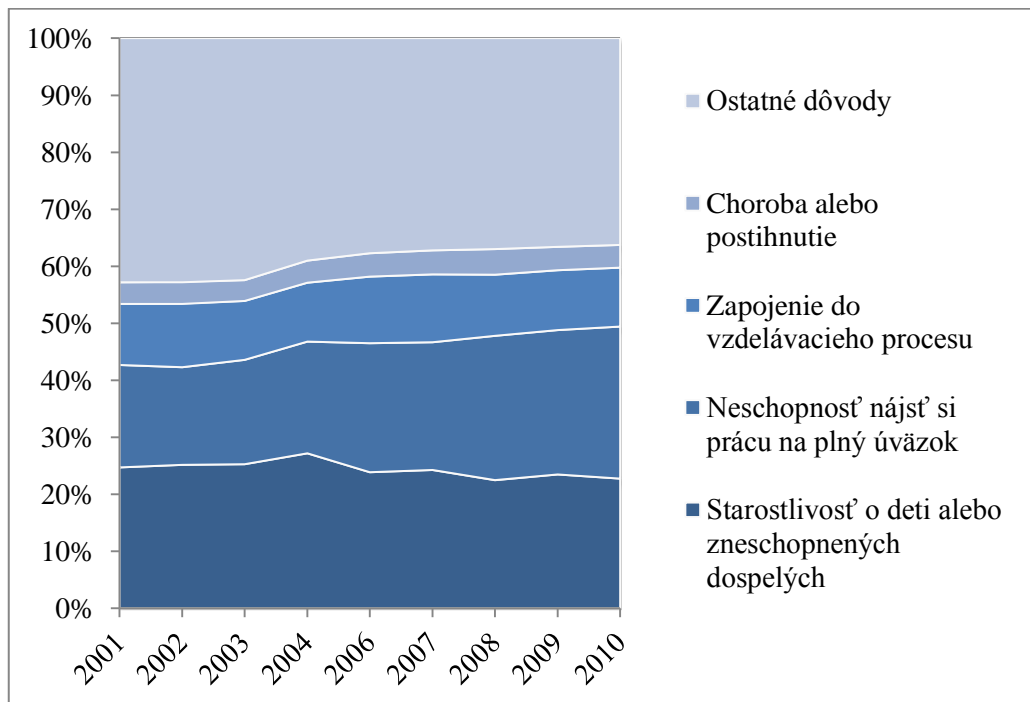
Prameň: Eurostat: *Employment rates by sex, age groups and highest level of education attained (%)*. [cit. 2012-04-02]. Dostupné na internete:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_ergaed&lang=en>

Väčšina pracujúcich je zamestnaných na plný úväzok, ale je rastúca tendencia zamestnávajúce na polovičný úväzok. V období 2001 až 2010 podiel ľudí zamestnaných na polovičný úväzok stúpol o 2,8 p.b. a v roku 2010 to bolo 18,5%. Odzrkadľuje to fakt, že zamestnávateľia v krízovom období preferujú najímať pracovníkov na polovičný úväzok. Dôvody, prečo ľudia pracujú na polovičný úväzok sú rôzne. Z údajov z Eurostatu vyplýva, že dve skupiny ľudí, tí čo pracujú na polovičný úväzok kvôli zapojeniu sa do vzdelávacieho procesu a kvôli chorobám či postihnutiu, boli v období rokov 2001 až 2010 pomerne stabilné. Ich podiel tvoril v roku 2010 10,3% a 4% v danom poradí. Výraznejší nárast zaznamenala skupina ľudí, ktorí si prácu na plný úväzok nevedia nájsť. To korešponduje s predchádzajúcim zistením nárastu práce na polovičný úväzok. Ďalším pomerne rozšíreným dôvodom je starostlivosť o deti. Veľmi veľké rozdiely existujú na národnej úrovni práve v rozšírenosti neštandardných foriem zamestnania, ako je práca na polovičný úväzok, či dočasná práca. V niektorých krajinách sa totiž takmer vôbec nevyužíva, kým v iných takto pracuje veľká časť obyvateľstva, dokonca celé podskupiny, ako napríklad ženy či mladí. V Holandsku pracuje takmer polovica obyvateľstva na polovičný úväzok, vo Švédsku, Nemecku, Dánsku a Veľkej Británii jeho podiel presahuje

25% a naopak v krajinách strednej a južnej Európy je to vo väčšine prípadov menej ako 10%.⁷²

Graf č.8 Dôvody práce na polovičný úväzok v EÚ v období 2001 až 2010 v %



Vlastné spracovanie autora.

Prameň: Eurostat: *Main reason for part-time employment - Distributions for a given sex and age group (%)*. [cit. 2012-05-02]. Dostupné na internete:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_epgar&lang=en>

Nezamestnanosť

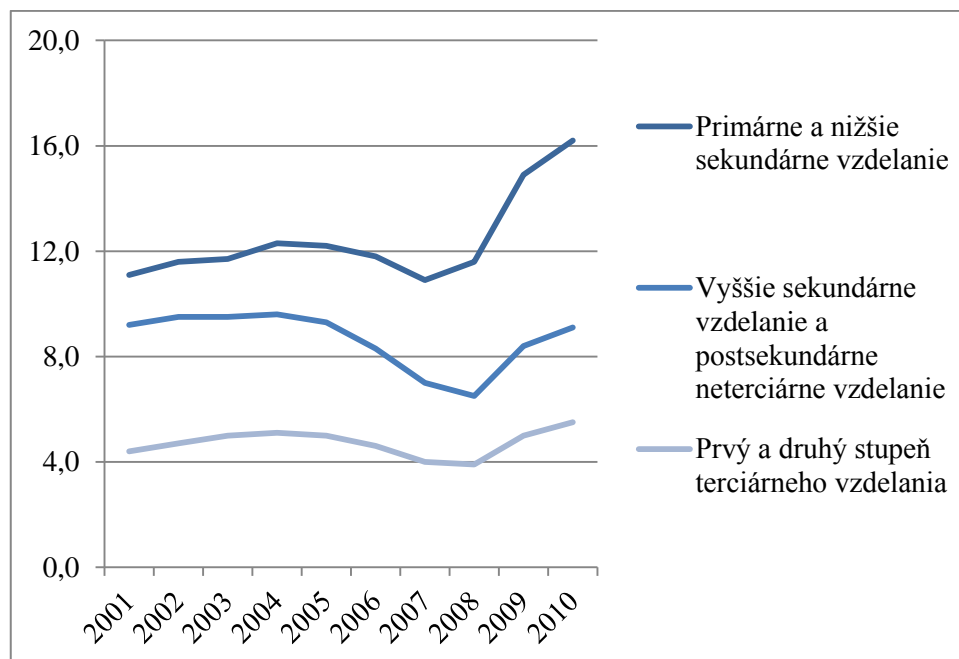
Nezamestnanosť po období poklesu v rokoch 2006 až 2008 v súvislosti s hospodárskou krízou rástla. V roku 2011 bola miera nezamestnanosti v EÚ na úrovni 9,7%. Z hľadiska veku sa ako najzávažnejšia ukazuje nezamestnanosť mladých ľudí vo veku 15 - 24 rokov. V roku 2010 dosiahla 20,9%, teda viac ako dvojnásobok všeobecnej miery nezamestnanosti. U starších ľudí na trhu práce v EÚ vo veku 55 – 64 rokov bola v tom istom roku zaznamenaná miera nezamestnanosti 6,9%. Môže to byť tým, že mnohí z nich už z trhu práce odišli, teda si prácu aktívne nehľadajú alebo sú na predčasnom dôchodku.

⁷² Leschke, J.: *Labour market developments in the light of the crisis and the Europe 2020 strategy*. [cit. 2012-10-04]. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/employment_social/anticipedia/document/showFile.do?id=3097&idDigest=c77ef498a32f6c694a0d1892a44ec529bf47a3ed> s.29

Priemerný vek odchodu ľudí z trhu práce bol totiž podľa posledných zverejnených údajov z roku 2009 61.4 roka, teda skôr, než by bolo želateľné.⁷³

V súlade s doteraz uvedenými konštatovaniami, najviac trpia nezamestnanosťou ľudia s najnižším vzdelaním. V roku 2010 sa miera nezamestnanosti ľudí so základným vzdelaním v EÚ dostala na úroveň 16,2%, čo je o 6,5 percentuálneho bodu viac ako bola miera nezamestnanosti v EÚ. Krízou boli postihnuté všetky skupiny ľudí podľa vzdelania, skupina so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním približne v rovnakej miere, ako naznačuje aj graf č.9. Ako prví však na zhoršujúcu sa hospodársku situáciu v EÚ doplatili menej vzdelaní, keď miera ich nezamestnanosti začala rásť už v roku 2008, zatiaľ čo u ostatných dvoch skupín to bolo o rok neskôr. Stredoškolsky vzdelaní ľudia v EÚ vykazovali v roku 2010 mieru nezamestnanosti 5,5% a stredoškolsky vzdelaní 9,1%.⁷⁴

Graf č.9 Nezamestnanosť v EÚ podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania v rokoch 2001 až 2010 v %



Vlastné spracovanie autora.

Prameň: Eurostat: *Unemployment rates by sex, age groups and highest level of education attained (%)* [cit. 2012-06-02]. Dostupné na internete:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_urgaed&lang=en>

⁷³ Eurostat: *Unemployment rates by sex, age groups and highest level of education attained (%)* [cit. 2012-06-02]. Dostupné na internete:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_urgaed&lang=en>

⁷⁴ Ibid.

Produktivita práce sa dá vyjadriť viacerými spôsobmi. Najčastejšie sa používa vyjadrenie prostredníctvom HDP na odpracovanú hodinu. V období 2001 až 2010 sa produktivita práce zvyšovala, výnimkou boli iba roky 2008 a 2009, pretože sa k výpočtu používa práve HDP a v daných rokoch došlo k spomaleniu rastu HDP, resp. poklesu HDP v členských štátoch EÚ. Európska únia však v produktivite stále zaostáva za konkurentom USA, ktoré v roku 2009 podľa odhadov Eurostatu dosiahli o 33 percent vyššiu produktivitu ako EÚ (41,3 eur na odpracovanú hodinu).⁷⁵

V súvislosti s prebiehajúcim demografickým vývojom sa dajú očakávať aj zmeny pracovnej sily a pracovného trhu EÚ vo všeobecnosti. Nastolený trend zvyšovania priemerného veku pracujúcich bude naďalej pokračovať. Relatívna veľkosť produktívnej zložky obyvateľstva sa vo vzťahu k predproduktívnej a najmä poproduktívnej znižuje a to bude vytvárať čoraz silnejší tlak na udržateľnosť sociálnych systémov. V roku 2010 bolo v členských štátoch EÚ kumulatívne takmer 8,5 milióna voľných pracovných miest.⁷⁶ Najviac z nich bolo v sektoroch podnikovej ekonomiky a v službách s ňou spojených a tiež v priemysle a stavebníctve. Existencia voľných pracovných miest však neznamená, že ponuka práce je na pracovnom trhu vyčerpaná, že sa EÚ nachádza v stave plnej zamestnanosti a na trhu práce krajín EÚ už nie sú pracovníci, ktorými by sa tieto pracovné miesta dali obsadiť. Aj napriek zvýšenej nezamestnanosti spôsobenej hospodárkou krízou problémom pracovných trhov členských štátov EÚ je všeobecne nízka flexibilita pracovného trhu a významný nesúlad medzi ponukou a dopytom na ňom, čo znamená, že v ponuke práce na pracovných trhoch krajín EÚ chýbajú ľudia s potrebnými zručnosťami a kvalifikáciou. Zamestnávateľia majú často problém nájsť na trhu EÚ pracovníkov s adekvátnymi schopnosťami a kvalifikáciou, a to najmä v prípadoch, kedy je potrebná veľmi špecifická kvalifikácia. V daných prípadoch sa zamestnávateľia obracajú na ponuku práce z tretích krajín, ktoré takýchto pracovníkov ponúkajú. Odpoveďou na otázku čo potrebuje trh práce EÚ by teda v tomto uhle pohľadu bolo, že je potrebné uľahčiť prístup na európske trhy práce kvalifikovaným ľuďom z tretích krajín.

⁷⁵ Eurostat: *Labour productivity per hour worked*. [cit. 2012-26-04]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsieb040&plugin=0>>

⁷⁶ Eurostat: *Job vacancy statistics, annual data - NACE Rev. 2*. [cit. 2012-26-04]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=jvs_a_nace2&lang=en>

3.3 Migračná politika EÚ

3.3.1 Všeobecná charakteristika

Pracovná migrácia spadá ako všetky ostatné druhy pod migračnú politiku EÚ. Migračná politika EÚ má charakter koordinovanej politiky, teda na rozdiel od oblastí, kde má EÚ výlučné právomoci, v tejto oblasti právomoci zdieľa EÚ s členskými štátmi. Konanie Únie sa riadi zásadou subsidiarity, pod ktorou sa „rozumie na jednej strane ochrana rozhodovacej schopnosti a činnosti členských štátov, a na druhej strane uzákoňuje zásah Spoločenstva v prípade, že ciele danej činnosti nemôžu byť uspokojivo realizované zo strany členských štátov z dôvodu rozsahu alebo účinkov plánovanej činnosti.“⁷⁷ EÚ vydáva smernice, ktoré členské štáty transponujú do svojho právneho poriadku jednotlivito, podľa vlastného uváženia a s ohľadom na špecifiká tej ktorej krajiny. Smernice sú záväzné vzhľadom na výsledok.

Migračná politika EÚ vznikala vo viacerých etapách, pričom na začiatku stála úprava internej migrácie v súvislosti s vytváraním jednotného trhu, ktorého súčasťou je voľný pohyb osôb. Kvôli názorovým rozdielom a citlivosti otázky však nedošlo k celounijnej úprave zrušenia kontrol na vnútorných hraniciach EÚ. Jediným výsledkom bola medzivládna spolupráca na základe Schengenskej zmluvy podpísanej v roku 1985 (a neskôr tiež Dohovoru, ktorým sa vykonáva Schengenská dohoda z roku 1990) medzi krajinami Beneluxu, Francúzskom a Nemeckom. Po pristúpení viacerých členských štátov k uvedeným zmluvám bol schengenský systém v roku 1997 Amsterdamskou zmluvou začlenený do *acquis*. V súčasnosti sa o otázkach koordinovanej migračnej politiky hlasuje kvalifikovanou väčšinou. V roku 1999 bol prijatý Program rozvoja migračnej politiky Únie, tzv. program z Tampere, ktorým bola spustená debata o spoločnej úprave aj externej migračnej politiky členských štátov EÚ. Podľa programu z Tampere mali mať legálni migranti podobné práva ako občania EÚ, bola vyjadrená potreba vyvíjať partnerstvá s krajinami pôvodu na zabránenie nelegálnej imigrácii z nich, migračná politika EÚ mala reagovať na ekonomický a demografický vývoj v EÚ, rešpektovať väzby krajín s bývalými kolóniami, zabraňovať *brain-drainu* v krajinách pôvodu (riešenie – okružná migrácia)

⁷⁷ Panizza, R.: *Zásada subsidiarity*. [cit. 2012-16-04]. Dostupné na internete: <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/how/characteristics/article_7148_sk.htm>

a zdôraznená bola výučba jazyka cieľovej krajiny. Úprava externej migračnej politiky sa v primárnom práve po prvý krát vyskytuje v Zmluve z Nice z roku 2003.⁷⁸

V súčasnosti sa migračná politika EÚ riadi Štokholmským programom na obdobie 2010 do 2014, ktorý bol prijatý Európskou radou a udáva, aké má byť smerovanie v oblasti migračnej politiky v programovom období. Európska rada v dokumente vyjadruje svoju podporu rozvoja materských krajín migrantov, pretože si uvedomuje, že migrujú zväčša ľudia viac vzdelaní, a to má pre materské krajiny negatívne následky: „Snaha o presadzovanie zosúladenej mobility a migrácie s krajinami pôvodu by mala byť úzko zviazaná s úsilím o podporu rozvoja príležitostí na slušnú a produktívnu prácu a zlepšené možnosti na živobytie v tretích krajinách s cieľom minimalizovať odliv mozgov.“⁷⁹ V súvislosti s tým Európska rada v dokumente vyzvala Európsku komisiu na zjednodušenie transferov finančných prostriedkov pracujúcich migrantov svojim rodinným príslušníkom do materskej krajiny, aby sa pozitívny efekt prejavil aj v materskej krajine. EÚ by sa snaží dosiahnuť, aby sa pracujúci migranti po určitom čase vracali do materskej krajiny a preto Európska rada vyzýva na väčšie presadzovanie a efektívnu implementáciu programov na podporu tzv. kyvadlovej migrácie.

Európska rada si uvedomuje význam, ktorý pre trhy práce členských štátov znamenajú migranti z tretích krajín. Preto vyzýva, aby boli zlepšené uznávanie zručností a kvalifikácií pracujúcich migrantov, ako aj zlepšené zosúladovanie potrieb trhu práce v krajinách EÚ a tretích krajinách.⁸⁰

Všetky najdôležitejšie kompetencie v oblasti pracovnej migrácie majú stále v rukách jednotlivé členské štáty EÚ, to znamená, že štáty samy určujú koľko pracovných migrantov prijmú a samy sa rozhodujú o zavedení, ponechaní alebo zrušení opatrení, ako je napríklad povolenie na pobyt s účelom zamestnania. Napriek tomu sa EÚ snaží zavádzať určité spoločné nástroje na únijnej úrovni, ktoré majú za cieľ zvýšiť konkurencieschopnosť hospodárstva EÚ, podporovať udržateľný rozvoj a posilňovať znalostnú spoločnosť. Významným krokom, ktorý bol v tejto súvislosti predstavený v Štokholmskom programe a ktorým sa EÚ snaží zatriktívniť svoj pracovný trh pre kvalifikovaných migrantov je zavedenie tzv. modrých kariet. Modré karty by mali byť obdobou zelených kariet v USA a mali by umožniť jednoduchší vstup kvalifikovaných pracovných migrantov na trh práce EÚ. Vysoká kvalifikácia je v článku 2 Smernice Rady 2009/50/ES z 25. mája 2009 o

⁷⁸ Lipková, E. et al.: *Európska únia*. 2011. s.243

⁷⁹ *Štokholmský program – otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich*. Európska rada, 2010.

⁸⁰ Ibid.

podmienkach vstupu a pobytu štátnych príslušníkov tretích krajín na účely vysokokvalifikovaného zamestnania definovaná ako „kvalifikácia preukázaná dokladom o vysokoškolskom vzdelaní alebo odchylné, ak je to ustanovené vo vnútroštátnom práve, najmenej päťročnou odbornou praxou, ktorá je na úrovni porovnateľnej s vysokoškolským vzdelaním a ktorá je relevantná v povolani alebo odbore uvedenom v pracovnej zmluve alebo záväznej pracovnej ponuke.“⁸¹ Boli stanovené 4 podmienky na to, aby príslušník tretej krajiny získal modrú kartu. Kandidát musí:

1. Mať pracovnú zmluvu, alebo záväznú pracovnú ponuku s platom aspoň 1,5 krát vyšším, ako je priemerný hrubý ročný plat v dotknutom členskom štáte
2. Predložiť platný cestovný doklad a platné povolenie na pobyt alebo dlhodobé národné víza
3. Predložiť doklad o uzavretom zdravotnom poistení
4. Predložiť doklad o splnení podmienok stanovených pre výkon regulovaného povolania a v prípade neregulovaných povolaní predložiť doklady osvedčujúce príslušnú vyššiu odbornú kvalifikáciu v odbore alebo sektore uvedenom v pracovnej zmluve alebo záväznej pracovnej ponuke v zmysle vnútroštátneho práva.⁸²

Vysokokvalifikovaný príslušník tretej krajiny tak môže získať pracovné povolenie v EÚ na dva roky s možnosťou predĺženia a eventuálne s možnosťou nadobudnutia trvalého pobytu v EÚ po piatich rokoch. Do polovice roku 2011 túto legislatívu mali transponovať všetky členské štáty a systém modrých kariet je dnes už v platnosti v celej EÚ.

Do EÚ existuje migrácia tak legálna ako aj nelegálna. Nie všetky členské štáty sú v rovnakej miere atraktívne pre nelegálnych migrantov, pričom štedré sociálne systémy, voľná legislatíva týkajúca sa azylu a imigrácie sú významnými faktormi. Rozdiely medzi krajinami v príleve nelegálnych migrantov vznikajú aj z geografických dôvodov, pretože niektoré hraničné krajiny, najmä na juhu EÚ sú viac náchylné na nelegálnu migráciu (v tomto prípade cez Stredozemné more zo severnej Afriky). EÚ vo všeobecnosti vyvíja úsilie o to, aby poklesla nelegálna migrácia na jej územie. Prejavuje sa to prostredníctvom rôznych iniciatív, najmä susedskej politiky, ktorej cieľom je okrem iného podporovať

⁸¹ *Smernica Rady 2009/50/ES z 25. mája 2009 o podmienkach vstupu a pobytu štátnych príslušníkov tretích krajín na účely vysokokvalifikovaného zamestnania.*

⁸² *Ibid.*

všestranný rozvoj v krajinách susedstva a zabrániť tak prílevu nelegálnych migrantov z týchto krajín. Na legálnu migráciu má EÚ a jej členské štáty priamy vplyv. Tento druh migrácie prebieha z viacerých dôvodov. Azylanti hľadajú v EÚ útočisko a ich tok nie je možné vo väčšej miere predvídať alebo ovplyvniť. Rodinní príslušníci občanov tretích krajín majú zvyčajne v EÚ povolený pobyt v rámci schémy spájania rodín. Významnou skupinou v rámci migrantov tvoria pracujúci migranti. Do EÚ prichádzajú za účelom zárobkovej činnosti a mohli by sme ich klasifikovať podľa ich vzdelania na pracovníkov s nízkou, strednou a vysokou kvalifikáciou. V prípade nízko a stredne kvalifikovaných pracujúcich migrantov doposiaľ na únijnej úrovni neexistuje harmonizácia, resp. spoločné iniciatívy, ktoré by zjednocovali prístup jednotlivých členských štátov k spomínanému druhu migrantov. Členské štáty sa samy rozhodujú o zavedení, ponechaní alebo zrušení opatrení, ako je napríklad povolenie na pobyt s účelom zamestnania. Zatiaľ je harmonizovaná iba pracovná migrácia vysoko kvalifikovaných ľudí prostredníctvom vyššie popísaného systému modrých kariet. To dokazuje, že členské štáty vyjadrili vôľu zjednotiť svoje zákonodarstvo. To, že sa tak stalo iba pre skupinu vysokokvalifikovaných pracovníkov vyjadruje, že členské štáty sú jednotné v otázke, akú dôležitú úlohu vzdelaní občania tretích krajín zohrávajú na ich vlastných trhoch práce. Zároveň si uvedomujú, že je potrebné ich do EÚ prilákať, pretože možností majú títo ľudia viacero. EÚ sa snaží konkurovať krajinám ako sú USA, či Austrália, ktoré sú doposiaľ oveľa atraktívnejšie pre vysokovzdelaných ľudí zo zvyšku sveta a ktoré ich aj vedia prilákať. Táto vzdelaná pracovná sila má pre členské štáty vysokú pridanú hodnotu a harmonizáciou sa uľahčil ich vstup, zlepšili podmienky a zjednodušili postupy prijímania.

3.3.2 Imigrácia občanov tretích krajín do EÚ

Hoci v EÚ ako celku prevažuje počet prisťahovaných nad počtom odsťahovaných, na národnej úrovni sa dajú pozorovať veľké rozdiely tak v objeme imigračných a emigračných tokov, ako aj v krajinách odkiaľ migranti pochádzajú. Je dôležité poznamenať, že napriek všeobecnému trendu, nie všetky členské štáty EÚ majú pozitívnu čistú migráciu. To znamená, že v EÚ 27 sú aj krajiny, ktorým počet obyvateľov ubúda v dôsledku toho, že viac ľudí sa ročne odsťahuje ako prisťahuje. Tabuľka č.1 klasifikuje členské štáty EÚ na emigračné a imigračné podľa údajov z roku 2008 pochádzajúcich z databázy European Migration Network:

Tabuľka č. 1 Klasifikácia členských štátov EÚ podľa čistej migrácie v roku 2008

Emigračné krajiny	Bulharsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Nemecko, Poľsko, Rumunsko
Imigračné krajiny	Belgicko, Česká republika, Fínsko, Francúzsko, Holandsko, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Portugalsko, Rakúsko, Slovenská republika, Slovinsko, Švédsko, Taliansko, Veľká Británia

Prameň: EMN: *Tables of Migration and International Protection Statistics 2008 onwards*. [cit. 2012-26-04]
 Dostupné na internete: <<http://emn.intrasoft-intl.com/Downloads/prepareShowFiles.do;jsessionid=0B345258FE41CFC0411501E55F735FE7?entryTitle=00a.%20Tables%20of%20Migration%20and%20International%20Protection%20Statistics%202008%20onwards>>

Ale ani krajiny, ktoré sa spolu nachádzajú v jednej alebo druhej skupine nie sú homogénne, čo sa týka krajiny pôvodu migrantov, dlhodobejšieho trendu, alebo dôvodov migrácie. V skupine imigračných krajín nájdeme také, ktoré sú tradične považované za krajiny atraktívne pre migrantov a dlhodobo vykazujú pozitívnu čistú migráciu. K takým patrí napríklad Belgicko, Francúzsko, Taliansko, Luxembursko, Holandsko, Rakúsko, Portugalsko, Španielsko, Veľká Británia. Ale v tejto skupine sa nachádzajú aj krajiny, ktoré sa pre migrantov stali atraktívnymi len pomerne nedávno a čistá migrácia sa z roka na rok zvyšuje. Sem zaradíme napríklad Českú a Slovenskú republiku, Slovinsko. Emigrantské krajiny sa takisto líšia, najmä skupina Pobaltských štátov a Nemecko. Nemecko bolo vždy krajinou, v ktorej prevažoval počet prisťahovaných nad počtom odšťahovaných, hoci saldo sa postupne znižovalo a v roku 2008 sa Nemecko dostalo za hranicu, keď čistá migrácia vykazuje negatívne hodnoty. Emigrantské krajiny majú zvyčajne problém s odlivom kvalifikovanej pracovnej sily, či už do ostatných členských štátov EÚ vďaka voľnému pohybu pracovných síl v rámci EÚ, alebo do tretích a zvyčajne vyspelých krajín.

Stredobodom nášho záujmu je pracovná migrácia. Pri porovnávaní členských štátov sme sa zamerali na udeľovanie povolení na pobyt migrantom z rôznych krajín, ale najmä na to, aké dôvody pre migráciu uvádzali. Z výsledkov analýzy možno uviesť dva kľúčové závery:

Po prvé, relatívne najviac povolení na pobyt z dôvodu zárobkovej činnosti, bez ohľadu na krajiny pôvodu zaznamenali „nové“ imigrantské krajiny, napríklad Maďarsko, Slovenská republika, Slovinsko, Česká republika. Bez toho, aby sa v krajine nachádzali už

iní rodinní příslušníci je pro příslušníka třetí krajiny získání pracovní nabídky nejjednodušším způsobem, jako získání povolení na pobyt. V zmíněných členských státech není dlouhá tradice imigrace a proto se tu nenacházejí natoľko velké počty příslušníků třetích krajín, aby sjednocování rodiny zohrávalo významnou úlohu při imigraci z třetích krajín. Z porovnání také vyplývá, že tradiční imigrantské krajiny udeľovali najviac povolení na pobyt z rodinných důvodů, v souvislosti s institucí sjednocování rodiny. Zdá se, že minulé vlny migrantů, které do těchto krajín přišli za prací a postupně se tu usadili, si v současnosti přivádějí své rodiny. Je to zároveň jednodušší způsob, jako získání povolení na pobyt v porovnání s hledáním si práce a následně žádáním o povolení na pobyt v souvislosti s touto prací. Zároveň to však neznamená, že lidé, kteří se do některého členského státu přistěhují z důvodu sjednocování rodiny v daném státě nebudou pracovat. K takovým členským státům patří Francie, kde přicházejí imigranti nejčastěji z Maroka, Turecka a Alžírsko, většina z nich dostává povolení na pobyt z rodinných důvodů. Možná sem zařadit také Rakousko s imigranti nejčastěji z Srbska, Turecka a Ruska. Rovněž najviac imigrantů z rodinných důvodů přijímá Itálie (Srbsko, Turecko, Rusko), Německo (Turecko, Rusko, USA), Portugalsko (Kapverdy, Angola, avšak brazilští imigranti přicházejí do Portugalska nejčastěji za prací), Holandsko (USA, Turecko), a jiné.

Po druhé, státní občania Indie se zdají být spomedzi všech národností nejvýznamnější skupinou, která do členských států EU přichází s cílem pracovat. Ve většině krajín, bez ohľadu na to, či Indové tvořili významnou imigrantskou skupinu nebo ne, dostávali občania Indie najviac povolení na pobyt právě z důvodu zárobkové činnosti, když důvody jiných národností kolísaly mezi prací, sjednocováním rodiny, vzdáváním, a jinými. Z údajů, které byly v databázi European Migration Network dostupné vyplývá, že z všech Indů, kteří v členských státech EU získali v roce 2008 povolení na pobyt, až 36,3% přišlo za prací.

Migranti, kteří přicházejí do EU by se dali rozdělit na tři skupiny podle dosaženého vzdělání. Na získání těchto údajů možná využít databázi Eurostatu *Labour market situation of migrants*⁸³ z roku 2008, která kromě jiného hovoří o nejvyšším dosaženém vzdělání těchto obyvatelů členských států EU, kteří se narodili v třetí

⁸³ Eurostat: *Population by country of birth, country of birth of parents, sex, age and labour status (1 000)*. [cit. 2012-26-04]. Dostupné na internetu: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfso_08cosp&lang=en>

krajine a ktorých rodičia sa takisto narodili v tretej krajine. Z uvedenej charakteristiky sa dá dedukovať, že sú to ľudia, ktorí sa do EÚ prisťahovali. Zhrnutie vzdelanostnej úrovne migrantov žijúcich v EÚ uvádza tabuľka č.2:

Tabuľka č. 2 Imigranti v EÚ podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania v % v roku 2008

Najvyššie dosiahnuté vzdelanie	Podiel v %
Primárne a nižšie sekundárne vzdelanie	39,4
Vyššie sekundárne vzdelanie a postsekundárne neterciárne vzdelanie	39,5
Prvý a druhý stupeň terciárneho vzdelania	21,1

Prameň: Eurostat: *Population by country of birth, country of birth of parents, sex, age, educational attainment and labour status (1 000)*. [cit. 2012-26-04] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfso_08cobsped&lang=en>

Vzdelanostná úroveň migrantov je teda pomerne rovnomerne rozložená, pričom približne rovnaký a najväčší podiel na migrantoch tvoria ľudia so stredným (a nadstavbovým) a ľudia so základným vzdelaním. Najvyššiu mieru zamestnanosti pritom mali migranti s vysokoškolským vzdelaním, pretože až takmer 75% z nich malo zamestnanie, kým u stredoškolsky vzdelaných migrantov to bolo takmer 70%. Horšie sa podľa týchto údajov dokázali zamestnať migranti so základným vzdelaním, z ktorých len o trochu viac ako polovica mala prácu a pomerne veľké percento z nich bolo ekonomicky neaktívnych (takmer 38%). To znamená, že si už prácu nehľadajú. Z uvedeného prehľadu možno usudzovať, že pre zamestnanosť a konkurencieschopnosť EÚ je potrebné, aby prichádzajúci pracujúci migranti boli vzdelaní a kvalifikovaní. Ak totiž migranti nedosahujú určitú vzdelanostnú úroveň, je pre nich veľmi náročné si prácu nájsť⁸⁴, ostávajú závislí na podpore štátu a vzniká tak nielen antipatia zo strany domáceho obyvateľstva, ale podporuje to aj kriminalitu. Uvedené údaje však nehovoria o tom, akú prácu jednotlivé skupiny migrantov vykonávajú, teda či je ich práca adekvátna ich kvalifikácii. Napriek tomu, že mnohí pracujúci migranti z tretích krajín majú vysokú kvalifikáciu pracovné pozície, ktoré sú im tu k dispozícii vyžadujú nízku kvalifikáciu. Dochádza k tzv. *brain waste*, čo by sa voľným prekladom dalo pomenovať ako „mrhanie

⁸⁴ Prácou máme na mysli legálnu prácu. Mnoho migrantov pracuje nelegálne, čo štatistiky Eurostatu nezahŕňajú.

mozgami“. Na vyjadrenie tejto situácie sa používa miera prekvalifikovanosti, ktorá vyjadruje podiel ľudí s vysokoškolským vzdelaním pracujúcich na stredne alebo nízko kvalifikovaných pozíciách na celkovom počte ľudí s vysokoškolským vzdelaním. Vysokoškolsky vzdelaní migranti z tretích krajín v členských štátoch EÚ vykazovali až 36%-nú mieru prekvalifikovanosti, kým u rovnako vzdelaného domáceho obyvateľstva EÚ to bolo iba 19%.⁸⁵

3.4 Súvislosť medzi pracovnou migráciou do EÚ a starnutia obyvateľstva

Starnutím populácie dochádza k rôznym efektom na pracovný trh. Významným efektom je znižovanie relatívnej veľkosti produktívnej zložky voči poproduktívnej zložke obyvateľstva, čo spôsobuje zvýšenú záťaž na pracujúcich. Pracovná migrácia do krajiny, ktorá trpí poklesom pracovnej sily je teda do istej miery žiaduca. Je nesporné, že aj krajiny EÚ, ktoré sa vo všeobecnosti dajú charakterizovať starnúcou populáciou potrebujú pracovníkov zo zahraničia. Kľúčovou otázkou v tejto súvislosti je zistiť, aká je súvislosť medzi starnúcim obyvateľstvom v členských štátoch EÚ a pracovnou imigráciou do nich.

Ako ukazovateľ starnutia populácie sme si zvolili index starnutia, ktorý vyjadruje podiel počtu osôb nad 65 rokov k počtu osôb pod 15 rokov. Keď má index starnutia hodnotu 1, tak v krajine je rovnaký počet ľudí starších ako 65 rokov a ľudí mladších ako 15 rokov. Čím vyšší je index starnutia, tým rýchlejšie populácia v krajine starne. Index starnutia teda považujeme za pomerne jednoduchý, ale výstižný ukazovateľ starnutia populácie, ktorý presne umožňuje analýzu problematiky podľa stanovených cieľov. Na vyjadrenie prílevu pracujúcich migrantov sme sa rozhodli použiť podiel ekonomicky aktívneho domáceho obyvateľstva k ekonomicky aktívnemu obyvateľstvu s iným štátnym občianstvom a pre účely tejto práce ho nazveme ukazovateľ pracovnej migrácie. Pretože už takmer v rámci celej EÚ je zabezpečený voľný pohyb pracovných síl, pre pracovnú migráciu v rámci EÚ sú celkom iné podmienky než pre migráciu medzi EÚ a tretími krajinami. Navyše, pracovná sila v EÚ aj napriek možnosti voľného pohybu nie je veľmi mobilná a teda pre nás nepredstavuje významný faktor. Rozhodli sme sa preto u jednotlivých členských štátov zahrnúť občanov ostatných členských štátov do ekonomicky aktívneho obyvateľstva danej krajiny. Naš ukazovateľ pracovnej migrácie je

⁸⁵ Eurostat: *Migrants in Europe. A statistical portrait of the first and second generation.* [cit. 2012-27-04]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-10-539/EN/KS-31-10-539-EN.PDF> s.51

teda pre určitý členský štát EÚ podielom počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva s občianstvom daného štátu alebo iného členského štátu EÚ a počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva s občianstvom krajiny mimo EÚ. Čím vyšší je ukazovateľ pracovnej migrácie, tým väčší je podiel pracujúcich migrantov z tretích krajín na celkovom ekonomicky aktívnom obyvateľstve krajiny.

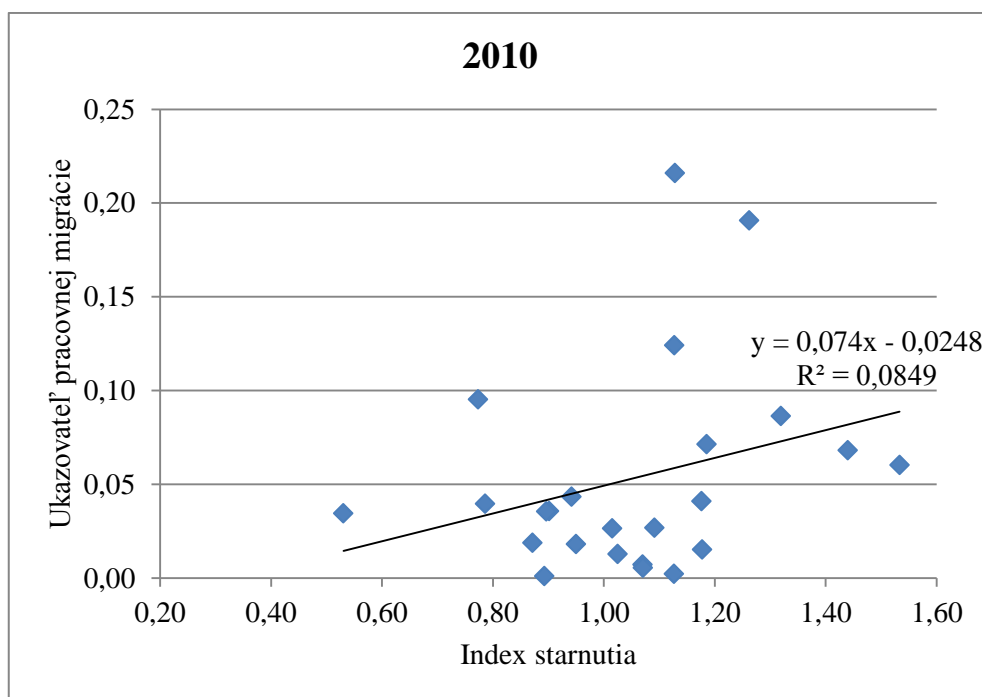
Údaje, ktoré sme spracovávali pochádzajú z databázy Eurostatu. Veľkosť predproduktívnej a poproduktívnej zložky obyvateľstva je bežne sledovaná, avšak údaje o občianstve ekonomicky aktívneho obyvateľstva boli pre väčšinu členských štátov dostupné až od roku 2005, kým posledné pochádzali z roku 2010. Časový rámec nášho výskumu teda zahŕňa roky 2005 až 2010. U niektorých krajín, ku ktorým patrilo aj Slovensko, údaje úplne chýbali, a preto sme ich do výskumu nezahrnuli.

Medzi krajiny, ktorých index starnutia bol v roku 2010 menší ako jedna, a teda podiel detí je väčší ako podiel starých ľudí, patria Cyprus, Dánsko, Francúzsko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Malta, Poľsko, Rumunsko, Veľká Británia. Krajiny s indexom starnutia vyšším ako jedna boli Belgicko, Česká republika, Estónsko, Fínsko, Grécko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Slovinsko, Španielsko, Švédsko a Taliansko. Najnižší index starnutia malo v roku 2010 Írsko (0,53). Najvyšší index starnutia dosiahlo v danom roku Nemecko (1,53). Niekedy sa pritom za pomerne starú označuje už aj populácia, ktorá dosiahla index starnutia 0,7. Najväčší podiel ekonomicky aktívnych ľudí s občianstvom tretích krajín na celkovom ekonomicky aktívnom obyvateľstve a teda najvyšší ukazovateľ pracovnej migrácie dosiahli za rok 2010 Estónsko (0,22) a Lotyšsko (0,19). To je z dôvodu, že v týchto krajinách žije veľká ruská menšina. Napríklad v Estónsku tvorili ľudia s ruským občianstvom v roku 2010 až 25,5%.⁸⁶ Ďalšou krajinou v poradí je Španielsko s ukazovateľom pracovnej migrácie na úrovni 0,12. Najnižšiu hodnotu v roku 2010 zaznamenalo Poľsko (0,0011).

Súvislosť medzi starnutím populácie a počtom pracujúcich migrantov v členských štátoch EÚ sme zisťovali prostredníctvom spojenia oboch ukazovateľov v grafe. Pre každý rok z obdobia 2005 – 2010, pre ktoré boli dostupné údaje, sme vytvorili samostatný graf zobrazujúci závislosť ukazovateľa pracovnej migrácie od indexu starnutia, aby sme mohli zachytiť prípadný vývoj tejto závislosti. Graf č.10 zobrazuje náš výsledok pre rok 2010.

⁸⁶ Statistics Estonia: *PO0222: Population by sex, ethnic nationality and county, 1 January*. [cit. 2012-23-04]. Dostupné na internete: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PO0222&ti=POPULATION+BY+SEX%2C+ETHNIC+NATIONALITY+AND+COUNTY%2C+1+JANUARY&path=../I_Databas/Population/01Population_indicators_and_composit ion/04Population_figure_and_composition/&lang=1>

Graf č. 10 Závislosť ukazovateľa pracovnej migrácie od indexu starnutia v roku 2010



Vlastné spracovanie autora.

Pramene:

Eurostat: *Population on 1 January by broad age group and sex*. [cit. 2012-16-04]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjanbroad&lang=en>

Eurostat: *Active population by sex, age groups and nationality (1 000)*. [cit. 2012-16-04]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_agan&lang=en>

Na horizontálnej osi sa nachádza index starnutia a na vertikálnu os sme umiestnili ukazovateľ pracovnej migrácie. Jednotlivé body v grafe zobrazujú členské štáty EÚ, pričom ich umiestnenie je dané príslušnými hodnotami indexu starnutia a ukazovateľa pracovnej migrácie, ktoré dané štáty vykazujú. Naším úmyslom bolo zistiť, charakter závislosti prílevu pracujúcich migrantov od starnutia populácie v EÚ a tiež nakoľko je táto závislosť relevantná. Vo vyššie uvedenom grafe je zobrazená aj trendová línia, ktorá je grafickým vyjadrením závislosti. Z grafu a z trendovej línie je zrejmé, že medzi zisťovanými ukazovateľmi existuje priama závislosť, a teda, že krajiny s vyšším indexom starnutia vykazujú takisto aj vyšší ukazovateľ pracovnej migrácie. Všetky grafy pre roky 2005 až 2010 sú súčasťou Prílohy A. Napriek miernym odlišnostiam môžeme konštatovať, že rovnaká priama závislosť medzi spomínanými dvoma ukazovateľmi existovala v celom sledovanom období. Pri porovnaní grafov za jednotlivé roky je zrejmé, že podiel ekonomicky aktívnych ľudí s občianstvom tretích krajín voči ekonomicky aktívnym

Ľuďom s občianstvom členských štátov EÚ sa v sledovaných štátoch postupne zvyšoval a teda body sa v grafe posúvali pozdĺž horizontálnej osi doprava, čo znamená, že index starnutia sa tiež zvyšoval.

Na rozhodnutie o migrácii vo všeobecnosti vplýva veľké množstvo faktorov, ktoré sa delia na tzv. push a pull faktory, podľa toho či faktor pochádza z materskej alebo cieľovej krajiny. Push faktory spôsobujú, že človek chce emigrovať z materskej krajiny, a to napríklad z dôvodov politických, hospodárskych, environmentálnych a iných. Čo sa týka pull faktorov, tie spôsobujú, že cieľová krajina pre migranta lákavá. Na rozhodnutie o cieľovej krajine môže vplyvať kultúrna blízkosť k danej krajine, geografická blízkosť, prítomnosť nejakých príbuzných alebo známych, životná úroveň, pracovné podmienky (vrátane platových podmienok, sociálneho zabezpečenia), jazyk danej krajiny, osobné preferencie, a mnohé iné faktory. Ako jeden z faktorov môžeme identifikovať aj demografickú situáciu v krajine, pretože tá pôsobí na pracovný trh, ktorý je pre pracujúcich migrantov významný. Ak populácia v krajine starne a relatívny podiel produktívneho obyvateľstva klesá, vláda tejto krajiny sa môže rozhodnúť pre podporu pracovnej migrácie na riešenie spôsobenej nerovnováhy. Môže dôjsť k uľahčeniu prístupu na pracovný trh pre pracujúcich migrantov a jednoduchší prístup k práci v tejto krajine môže následne ovplyvniť rozhodnutie migranta o jeho cieľovej krajine.

Bolo pre nás teda veľmi dôležité zistiť, akú významnú úlohu v migrácii príslušníkov tretích krajín do jednotlivých členských štátov EÚ zohráva starnúca populácia a následky, ktoré má pre tamojší trh práce. Spoľahlivosť alebo variabilita býva vyjadrovaná pomocou R^2 , ktoré sa odvodzuje od trendovej čiary a je zobrazené v každom našom grafe. Interpretáciou grafu pre rok 2010 teda je, že 8,49% variability v podiele pracujúcich migrantov na ekonomicky aktívnom obyvateľstve krajiny sa dá vysvetliť práve demografickým vývojom – starnutím obyvateľstva. Hodnoty spoľahlivosti sa v jednotlivých rokoch líšili, avšak nie výrazne. V rokoch 2005 až 2010 možno 4,79% až 11,12% prílevu pracujúcich migrantov pripísať starnutiu domáceho obyvateľstva, ako faktoru pri pracovnej migrácii do členských štátov EÚ. Takýto podiel nie je zrejme rozhodujúci, zaujímavé však je, že skutočne interval 4,79% až 11,12% nie je veľký a takže výsledky môžeme považovať za spoľahlivé. Zvyšných približne 88% až 95% prílevu pracujúcich migrantov do členských štátov EÚ možno pripísať ostatným dôvodom, ktoré zohrávajú pri migrácii úlohu, ako napríklad kultúrna a geografická blízkosť, prítomnosť krajanov, alebo rodiny, životná úroveň, pracovné podmienky, jazyk a pod.

3.5 Pracovná migrácia ako odpoveď na demografické zmeny a ich dosah na trh práce

Zo štúdia literatúry k danej problematike vyplýva, že existuje viacero možností na riešenie demografických zmien a ich vplyvu na trh práce alebo na prispôbenie sa týmto zmenám. Od zvýšenej pôrodnosti, štrukturálnych reforiem a zvyšovania ekonomickej aktivity pomerne málo aktívnych skupín obyvateľstva až k imigrácii pracovných síl z tretích krajín. Predstavitelia EÚ sú si vedomí, že EÚ je cieľovou destináciou pre migrantov rôznych druhov a tiež že nie je vhodné ani možné imigráciu do EÚ zastaviť. Dnes migrácia dokonca spôsobuje väčšiu časť prírastku populácie v EÚ než prirodzený rast domáceho obyvateľstva. Plodnosť sa v EÚ už dávno dostala pod záchovnú hodnotu, čo znamená, že bez migrantov by obyvateľstvo tohto integračného celku postupne klesalo. Zároveň narastá počet starých ľudí a zväčšuje sa nepomer medzi produktívnou a poproduktívnou zložkou obyvateľstva. Poukazuje sa na to, že imigrácia, najmä pracovná, by mohla pomôcť zlepšiť demografickú situáciu a hlavne zlepšiť európske pracovné trhy. Pracovní migranti prichádzali do EÚ už v minulosti a ich počet narastá. Napriek pozitívnemu vplyvu, ktorý pracovná imigrácia do krajín EÚ môže mať nie je situácia migrantov vždy jednoduchá.

Z nášho skúmania závislosti pracovnej imigrácie z tretích krajín od starnutia populácie v EÚ vyplynulo niekoľko záverov. Na jednej strane sa potvrdil náš predpoklad, že priama závislosť medzi uvedenými dvoma premennými existuje. To znamená, že čím staršie je v členskom štáte EÚ obyvateľstvo, tým vyššia je pracovná migrácia občanov tretích krajín do tohto štátu. Na druhej strane sa ale ukázalo, že táto závislosť nie je veľmi vysoká. Z našich výpočtov totiž vyšlo, že v rokoch 2005 až 2010 je možné iba 4,79% až 11,12% prílevu pracujúcich migrantov pripísať starnutiu domáceho obyvateľstva. Je to z dôvodu, že do rozhodovania o migrácii vstupujú okrem starnúceho domáceho obyvateľstva aj iné faktory. Zvyšný podiel sa dá vysvetliť napríklad kultúrnou a geografickou blízkosťou materskej a cieľovej krajiny, prítomnosťou krajanov alebo rodiny v cieľovej krajine, vyššou životnou úrovňou, lepšími pracovnými a sociálnymi podmienkami, jazykom, migračnou politikou cieľovej krajiny a pod.

Imigrácii nie je možné sa úplne vyhnúť a nebolo by to ani želateľné. V mnohých dokumentoch EÚ uznáva význam, ktorí migranti majú pre európsku ekonomiku

a pracovnú migráciu považuje za dôležitý faktor, ktorý by EÚ mohol pomôcť zvýšiť konkurencieschopnosť na svetovej scéne. Zároveň je však EÚ jednoznačne naklonená v prospech vysoko kvalifikovaných pracujúcich migrantov, čoho dôkazom je aj podpora ich prílevu vo forme modrých kariet. Keď sa pozrieme na ekonomickú aktivitu migrantov, tak snaha EÚ prilákať najmä vysokoškolsky vzdelaných ľudí je pochopiteľná. Po prvé, až približne tri štvrtiny vysokoškolsky vzdelaných migrantov z tretích krajín má prácu. To znamená, že odvádzajú dane a nezaťažujú sociálne systémy, väčšinou sa tiež ľahšie integrujú do spoločnosti a pomáhajú v napĺňaní cieľa, ktorý EÚ pracovnou imigráciou sleduje. Je tu tiež demografický aspekt, a teda že znižujú priemerný vek obyvateľstva, keďže migranti bývajú všeobecne mladší ako je priemerný vek domáceho obyvateľstva. Po druhé, čím je nižšia kvalifikácia pracujúceho migranta, tým nižšiu šancu má nájsť si legálne zamestnanie. Medzi nízko kvalifikovanými ľuďmi sa dokonca častejšie vyskytujú ľudia, ktorí hľadanie práce vzdali a nachádzajú sa teda mimo ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Takíto migranti sa stávajú záťažou pre sociálny systém krajiny a integrácia je pre nich zvyčajne ťažšia.

Okrem toho so sebou migrácia prináša aj určité negatíva, ktoré je pri rozhodovaní potrebné zväžiť. Verejnosť niekedy migrantov vníma negatívne, pretože je presvedčená, že zaberajú pracovné miesta. Navyše v súčasnej situácii, keď sa nezamestnanosť v členských štátoch EÚ nachádza na veľmi vysokých úrovniach kvôli hospodárskej kríze môžu rozhodnutia o podpore pracovnej imigrácii vyvolať veľkú nevôľu u domáceho obyvateľstva. Problematickou je veľakrát vnímaná aj integrácia migrantov, ktorú sťažuje sociálne vylúčenie napríklad pri nezamestnanosti. Mnohí migranti nepracujú legálne, pretože si legálne prácu nájsť nedokážu. Ako nezamestnaní sa tak stávajú sa záťažou pre sociálny systém krajiny. Nemôžeme vynechať demografickú stránku pracovnej imigrácie. Pracujúci migranti, ktorí prichádzajú do členských štátov EÚ sú zvyčajne pomerne mladí a nachádzajú sa teda v produktívnom veku. Legálne pracujúci migranti predstavujú prínos pre hospodárstvo danej krajiny. Ale z dlhodobého hľadiska nie je ani migrácia pomocou v riešení demografickej situácie, pretože migranti sa v krajine zvyčajne usadia a postupne sa tiež dostanú do dôchodkového veku, kedy sa o nich musí postarať produktívne obyvateľstvo. Síce v krajinách, z ktorých títo migranti pochádzajú býva vyššia pôrodnosť ako v EÚ, pôrodnosť sa postupne vždy prispôsobí nízkym európskym hodnotám. Z pohľadu riešenia demografickej situácie sa teda ani migrácia nejaví ako dlhodobé udržateľné riešenie.

Pri poklese veľkosti pracovnej sily, či už absolútnom alebo relatívnom, sa uplatnenie pracovnej sily z tretích krajín sa na prvý pohľad zdá byť logickým riešením. Navyše migranti bývajú mladší ako domáce obyvateľstvo a na nejaký čas sa tak dá aj spomaliť starnutie populácie. Problémom EÚ však nie je iba znižovanie podielu produktívneho obyvateľstva. V pozadí toho má EÚ problémy aj s nízkou produktivitou a najmä s nízkym zapojením niektorých špecifických skupín obyvateľstva do trhu práce. Prirodzene existujú markantné rozdiely na národnej úrovni, avšak môžeme zovšeobecniť, že EÚ má pri využívaní svojej vlastnej pracovnej sily výrazné rezervy. Pracovná imigrácia je prijateľná, avšak iba ako súčasť väčšieho balíka opatrení, ktoré budú predovšetkým riešiť zásadnejšie problémy európskych pracovných trhov, aby boli schopné sa adaptovať na zmeny spôsobené starnutím populácie.

Zdá sa teda, že odpoveďou na otázku, ako je potrebné reagovať na zmeny spôsobené demografickým vývojom nemôže byť pracovná imigrácia samotná. Je potrebné riešiť predovšetkým nepružnosť na trhu práce. Bez výraznejších štrukturálnych zmien nebude ani prílev pracovnej sily z tretích krajín schopný pomôcť trhom práce v EÚ. Týmito zmenami máme na mysli napríklad zvýšenie veku odchodu do dôchodku, pretože Európania dnes žijú dlhší a zdravší život, než v minulosti. To by sa malo odzrkadliť aj na počte odpracovaných rokov. Hoci si myslíme, že takéto riešenie je v dlhodobom horizonte nevyhnutné, sú tu aj iné možnosti. Určité riešenie poskytuje zvýšenie nízkej ekonomickej aktivity žien a tiež starších ľudí, ktorí sa stále nachádzajú v produktívnom veku, ale už nepracujú. Samozrejme aj migrácia zohráva svoju úlohu, ktorá sa môže v budúcnosti ešte zväčšovať, ale domnievame sa, že nie je najdôležitejšia. Pri migrácii bude potrebné, aby EÚ pokračovala v nastolenom trende podpory prílevu kvalifikovanej pracovnej sily. Kombináciou kvalifikovaných pracujúcich migrantov zo zahraničia a zlepšovaním pružnosti a efektívnosti európskych pracovných trhov bude EÚ pripravená čeliť výzvam demografických zmien.

Záver

Z demografického hľadiska môžeme konštatovať, že migrácia je pre Európu už dnes pomerne dôležitá, pretože tvorí väčšiu časť rastu jej obyvateľstva. Demografická situácia v EÚ sa vyvíja podobným trendom ako v iných vyspelých regiónoch sveta. Populácia starne zdola, čo je spôsobené klesajúcou pôrodnosťou a zvyšujúcou sa očakávanou dĺžkou života pri narodení. Už dnes je jasne vidieť, že tieto zmeny majú vplyv na pracovnú silu v členských štátoch EÚ. Jej priemerný vek sa zvyšuje, zvyšuje sa aj index ekonomického zaťaženia a spolu s ním tlak na sociálne systémy krajín. Mnohí považujú pracovnú imigráciu do EÚ za nevyhnutnosť pre zvládnutie tejto situácie. Na druhej strane, na pozadí náročnej hospodárskej situácie vo väčšine členských štátov je v súčasnosti nezamestnanosť vysoká, problémom je tiež nízka ekonomická aktivita niektorých skupín obyvateľstva, nízka produktivita a flexibilita pracovného trhu a významný nesúlad medzi ponukou a dopytom na ňom. To znamená, že v ponuke práce na pracovných trhoch členských štátov EÚ chýbajú ľudia s potrebnými zručnosťami a kvalifikáciou. Napriek voľnému pohybu pracovníkov je pracovná sila v EÚ stále málo mobilná a pracovné trhy rigidné. Pracovná migrácia je síce významnou zložkou celkovej migrácie do členských štátov, no nevyužíva sa tak, ako by bolo možné a užitočné. Vyskytuje sa diskriminácia, ktorá spôsobuje, že pracovní migranti vykonávajú povolania, ktoré nezodpovedajú ich často vysokej kvalifikácii. Niektorí zamestnávateľia prácu migrantov na čierno využívajú, pretože s ňou súvisí nízka ochrana pri práci, žiadne náklady na sociálne a zdravotné zabezpečenie a veľmi nízke mzdy. Migranti pracujúci nelegálne sú veľmi zraniteľnou skupinou a navyše štát prichádza o pracovnú silu, ktorá by sa dala lepšie legálne využiť. Je preto žiaduce bojovať proti nelegálnej práci migrantov.

Uvedený názor podporili aj výsledky, ktoré sme získali výskumom závislosti starnutia obyvateľstva krajiny a pracovnej imigrácie. Na súbore členských štátov EÚ zistili, že medzi starnúcou populáciou v krajine a pracovnou imigráciou do nej síce existuje priama závislosť, avšak táto nie je rozhodujúca. Prílev pracovných migrantov do krajín ovplyvňujú aj iné faktory, medzi ktoré patrí aj migračná politika samotných krajín.

Podľa nášho názoru bude pracovná migrácia dôležitou súčasťou medzinárodného trhu práce a teda aj trhu práce EÚ. Čiastočne tiež môže prispieť k riešeniu nepriaznivej demografickej situácie v EÚ. Rozhodne ale pracovná imigrácia z tretích krajín nebude stačiť na riešenie nepriaznivej situácie, ktorú spôsobuje starnutie obyvateľstva. A aj pokiaľ

by sa pracovná imigrácia obmedzila iba na vysokokvalifikovaných pracovníkov, čo EÚ jednoznačne podporuje, je EÚ schopná prispieť k riešeniu nastolenej výzvy z vlastných zdrojov. Problémom pracovných trhov EÚ totiž nie je iba starnúca populácia, ale aj nízka produktivita, flexibilita a nízka ekonomická aktivita žien a starších ľudí. Stále nedostatočne využívaným zdrojom sú aj mladí ľudia, ktorí vykazujú vysokú nezamestnanosť v porovnaní s inými vekovými skupinami. EÚ teda bezpochyby okrem prílevu kvalifikovanej pracovnej sily z tretích krajín potrebuje mobilizovať domáce zdroje. Napriek tomu, že jednotlivé členské štáty sa od seba do značnej miery v jednotlivých otázkach líšia, dá sa zovšeobecniť, že v mnohých z týchto štátov je nutné reformovať vzdelávacie a dôchodkové systémy a podporiť domácu zamestnanosť.

Rozsah práce nám neumožňoval podrobnejšie sa zaoberať určitými aspektmi pracovnej imigrácie. Migrácia je vo všeobecnosti pre skúmanie pomerne komplikovaná, keďže je úzko previazaná na mnohé iné oblasti. Preto by si nami spracovaná téma pravdepodobne vyžadovala ešte hlbšie skúmanie s dôrazom na interkultúrny a sociálny aspekt pracovnej imigrácie do EÚ, otázky integrácie migrantov a pod. Ďalšie zaujímavé výsledky by mohlo priniesť aj skúmanie demografického vývoja v susedstve EÚ a naň naviazanej pracovnej imigrácie z týchto krajín do únie. Predpokladáme, že vzhľadom na vysokú aktuálnosť a narastajúcu dôležitosť problematiky pracovnej migrácie ako možnosti riešenia starnúcej pracovnej sily v EÚ ale aj v iných častiach sveta bude v budúcnosti tejto téme dlhodobo venovaná pozornosť.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje:

1. CARR-SAUNDERS, Alexander Morris. 1964. *World population: past growth and present trends*. Londýn : Frank Cass & Co., 1964. 336 pp.
2. FAROOQ, Ghazi Mumtaz, OFOSU, Yaw. 1992. *Population, labour force and employment: concept, trends and policy issues*. Ženeva : International Labour Organization, 1992. 37 pp. ISBN 92-2108-318-7.
3. KHALATBARI, Parvitz. 1983. *Demographic Transition*. Berlin : Akademie - Verlag, 1983. 355 pp.
4. LIPKOVÁ, Ľudmila et al. 2011. *Európska únia*. Bratislava : Sprint dva, 2011. 242 s. ISBN 978-80-89393-33-6
5. OECD. 2011. *International Migration Outlook 2011*. Paríž : OECD Publishing, 2011. 454 s. ISBN 978-9264112605.

Pramene práva:

6. *Medzinárodný dohovor o ochrane práv všetkých migrujúcich pracovníkov a členov ich rodín*. 1990.
7. *Smernica Rady 2009/50/ES z 25. mája 2009 o podmienkach vstupu a pobytu štátnych príslušníkov tretích krajín na účely vysokokvalifikovaného zamestnania*.
8. *Štokholmský program – otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich*. Európska rada, 2010.
9. *Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva*. 1957.

Elektronické databázy:

10. EMN. Tables of Migration and International Protection Statistics 2008 onwards. In: *Portál Európskej migračnej siete*. [online databáza]. [cit. 2012.26.04.] Dostupné na internete: <http://emn.intrasoft-intl.com/Downloads/prepareShowFiles.do;jsessionid=0B345258FE41CFC0411501E55F735FE7?entryTitle=00a.%20Tables%20of%20Migration%20and%20International%20Protection%20Statistics%202008%20onwards>
11. EUROSTAT. 2012. Job vacancy statistics, annual data - NACE Rev. 2. In: *Portál Európskeho štatistického úradu*. [online databáza]. 6. 3. 2012 [cit. 2012-26-04] Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=jvs_a_nace2&lang=en

12. EUROSTAT. 2012. Population by country of birth, country of birth of parents, sex, age and labour status (1 000). In: *Portál Európskeho štatistického úradu*. [online databáza]. 6. 3. 2012 [cit. 2012-26-04] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfso_08cobsp&lang=en>
13. Statistics Estonia. PO0222: Population by sex, ethnic nationality and county, 1 January. In: *Portál Štatistického úradu Estónska*. [online databáza]. [cit. 2012-23-04]. Dostupné na internete: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PO0222&ti=POPULATION+BY+SEX%2C+ETHNIC+NATIONALITY+AND+COUNTRY%2C+1+JANUARY&path=../I_Databas/Population/01Population_indicators_and_composition/04Population_figure_and_composition/&lang=1>

Články vo vedeckých a odborných časopisoch a v periodikách:

14. BLOOM, David E., SOUSA-POZA, Alfonso. 2010. Economic Consequences of Low Fertility in Europe. In *European Journal of Population*. [online]. 2010, vol. 26, no. 2. Springer. [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete: <<http://www.springerlink.com/content/m62p7u32469p4m06/fulltext.pdf>>. s. 127-139.
15. LEE, Ronald – MASON, Andrew. 2010. Fertility, Human Capital, and Economic Growth over the Demographic Transition. In *European Journal of Population*. [online]. 2010, vol. 26, no. 2. Springer. [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2860101/pdf/10680_2009_Article_9186.pdf>. s. 159–182.
16. VAUPEL, James W. 2006. Taking a New look at old age. In *Max Planck Research*. [online]. 2006, vol. 3. Mníchov. Max Planck Society for the Advancement of Science. [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete: <<http://www.mpg.de/975013/Taking%20a%20New%20Look%20at%20Old%20Age.pdf>>. ISSN 1616-417, s. 15-18.

Iné zdroje:

17. BERTOLA, Giuseppe. 1999. *Labor Markets in the European Union*. [online]. 1999 [cit.2012-12-04]. Dostupné na internete: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=415DAE04B17FE3B9CBADEC49FB0D209E?doi=10.1.1.31.1595&rep=rep1&type=pdf>>
18. BLOOM, David E. – CANNING, David – FINK, Günther. 2011. *Implications of Population Aging for economic growth*: Pracovný dokument č. 64. Cambridge : Harvard School of Public Health, 2011. 39 pp.
19. BÖRSCH-SUPAN, Axel. 2005. *The Impact of Global Aging on Labour, Product and Capital Markets*: Pracovný dokument. Mannheim : Mannheim Research Institute for the Economics of Aging, 2005. 33 pp.

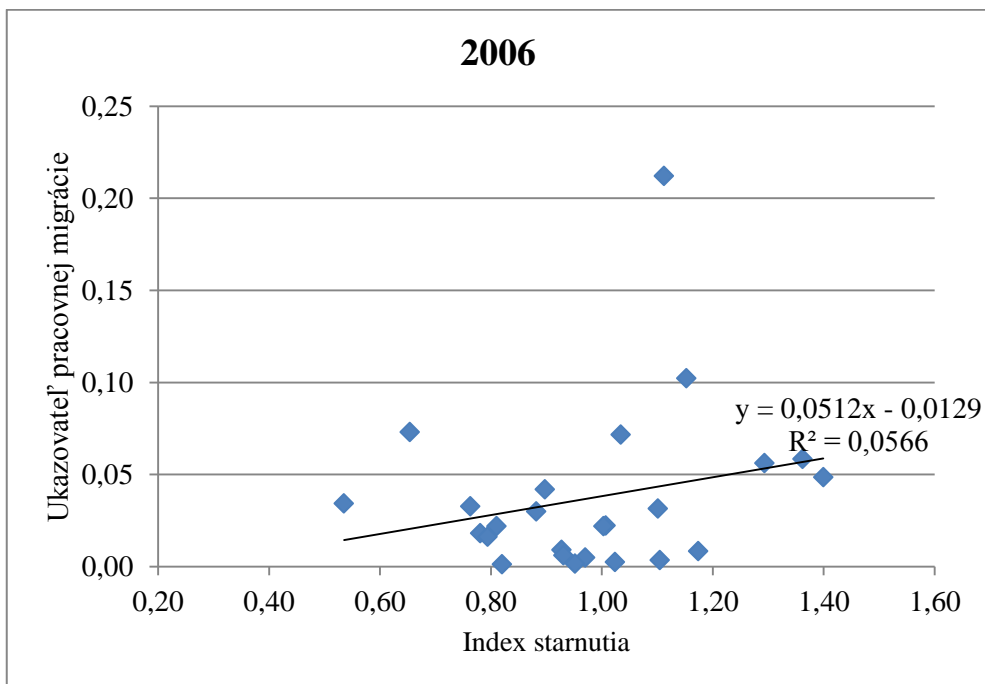
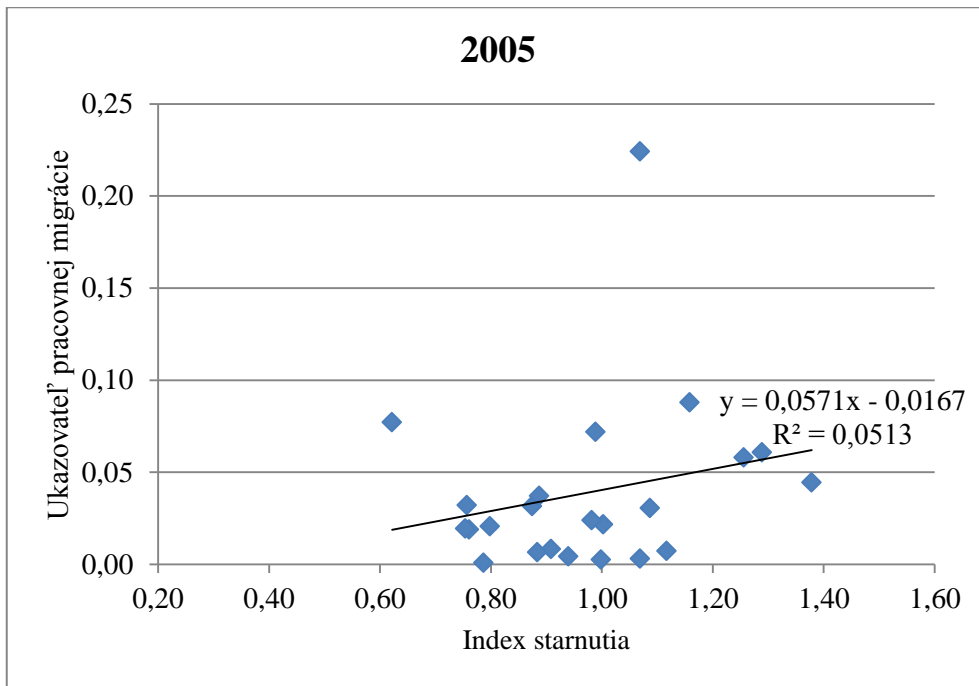
20. BRAND, Constant. 2010. A flexible idea in a rigid labour market. In: *European Voice*. [online]. 18.11.2010 [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <<http://www.europeanvoice.com/article/imported/a-flexible-idea-in-a-rigid-labour-market/69453.aspx>>
21. BYRSKA, Monika. 2004. *'The Unfinished Enlargement'. Report on Free movement of people in EU-25*. [online]. Máj 2004 [cit.2012-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.ecas-citizens.eu/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=526&Itemid>
22. COLEMAN, David A. 2011. *'Replacement Migration', or why everyone's going to have to live in Korea*. [online]. 2011 [cit.2012-27-03]. Dostupné na internete: <<http://www.spi.ox.ac.uk/fileadmin/documents/pdf/wp03.pdf>>
23. DOMONKOS, Tomáš – PÁLENÍK, Michal – RADVANSKÝ, Marek. 2010. *Saturovanie dopytu po pracovnej sile prostredníctvom migrácie v SR : Národná štúdia pre Európsku migračnú sieť*. Bratislava : Medzinárodná organizácia pre migráciu, 2010. 51 s.
24. ESPON. 2008. *Territorial Dynamics in Europe: Trends in Population Development*. [online]. November 2008 [cit. 2012.02.27.] Dostupné na internete: <<http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Publications/TerritorialObservations/TrendsInPopulationDevelopment/to-no1.pdf>>
25. EURÓPA. 2011. Demography and migration. In: *Portál Európskej únie*. [online]. September 2011 [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/p142_en.htm>
26. EURÓPA. 2012. Inkluzívny rast – hospodárstvo s vysokou mierou zamestnanosti, ktoré prispieva k hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti. In: *Portál Európskej únie*. [online]. Apríl 2012 [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/europe2020/priorities/inclusive-growth/index_sk.htm>
27. EURÓPSKA MIGRAČNÁ SIEŤ. 2012. *Asylum and Migration Glossary 2.0*. [online]. Január 2012 [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.emn.sk/phocadownload/glossary/emn_glossary_v-jan2012.pdf>
28. EUROSTAT. 2011. *Migrants in Europe. A statistical portrait of the first and second generation*. [online]. 2011 [cit. 2012.27.04.] Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-10-539/EN/KS-31-10-539-EN.PDF>
29. HOBMANN, Iris et al. 2008. *Europe's demographic future: growing imbalances*. [online]. 2008 [cit. 2012.02.27.] Dostupné na internete: <http://www.berlin-institut.org/fileadmin/user_upload/Europa/Kurz_Europa_e_Map.pdf>
30. ILO. Main statistics (annual) - Economically active population. In: *Portál Medzinárodnej organizácie práce*. [online]. [cit. 2012-10-04]. Dostupné na internete: <<http://laborsta.ilo.org/applv8/data/c1e.html>>

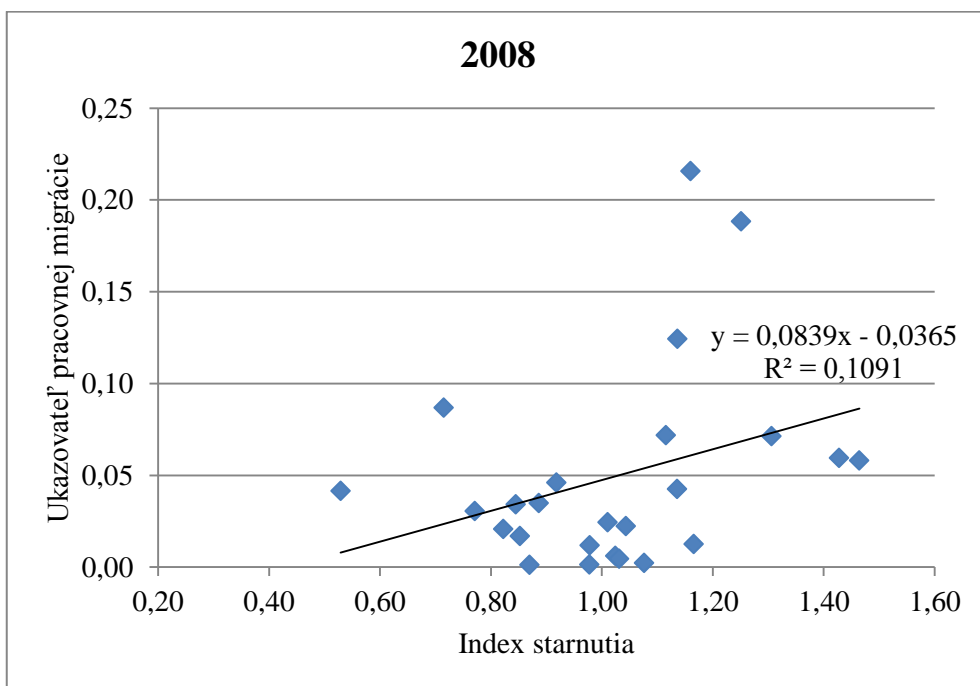
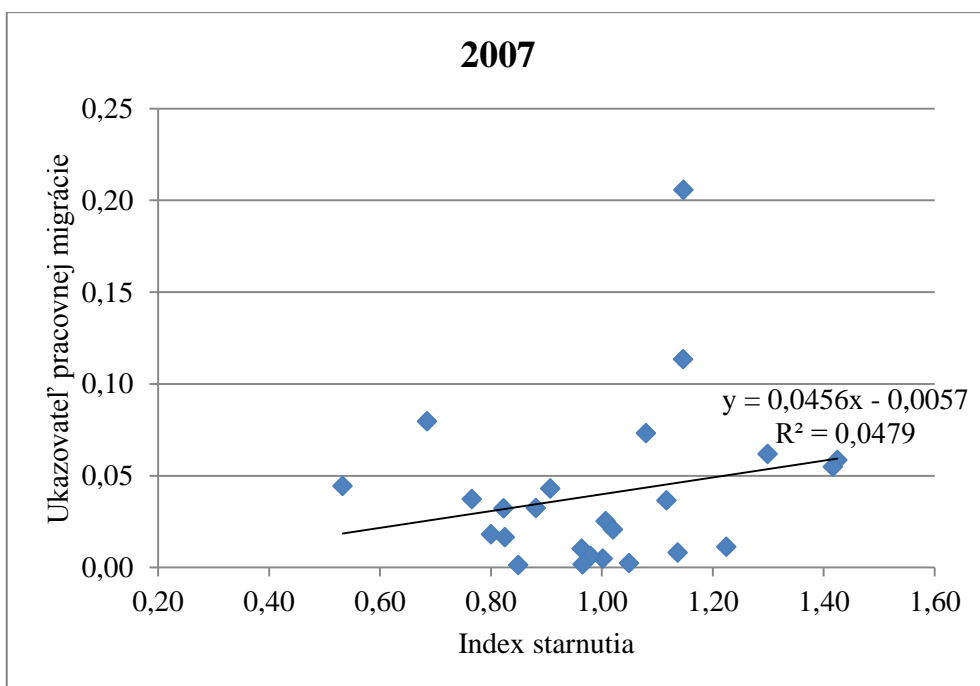
31. IOM. Labour Migration. In: *Portál Medzinárodnej organizácie pre migráciu*. [online]. [cit. 2012-12-04]. Dostupné na internete: <<http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/developing-migration-policy/migration-labour/labour>>
32. JURČOVÁ, Danuša. 2002. *Krátky slovník základných demografických pojmov*. [online]. December 2002 [cit. 2012.01.02.] Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>>. 38 s.
33. LESCHKE, Janine. 2011. Labour market developments in the light of the crisis and the Europe 2020 strategy. In: *Portál Európskej únie*. [online]. 2011 [cit. 2012-10-04]. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/employment_social/anticipedia/document/showFile.do?id=3097&idDigest=c77ef498a32f6c694a0d1892a44ec529bf47a3ed>
34. OLIVEIRA MARTINS, Joaquim et al. 2005. *The Impact of Ageing on Demand, Factor Markets and Growth* : Pracovná správa č. 420. Paríž : OECD Economics Department, 2005. 100 pp.
35. PANIZZA, Roberta. 2008. Zásada subsidiarity. In: *Portál Európskej únie*. [online]. Júl 2008 [cit. 2012-16-04]. Dostupné na internete: <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/how/characteristics/article_7148_sk.htm>
36. POPULAČNÁ DIVÍZIA OSN. 2001. Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations? In: *Portál Populačnej divízie OSN* [online]. [cit.2012-27-03]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/esa/population/publications/ReplMigED/migration.htm>>
37. POPULAČNÁ DIVÍZIA OSN. 2011. World Population Prospects: The 2010 Revision. In: *Portál Populačnej divízie OSN* [online]. [cit. 2012.01.04.] Dostupné na internete: <<http://esa.un.org/unpd/wpp/>>
38. ŠÚ SR. 2012. Metodické vysvetlivky. Trh práce. In: *Portál Štatistického úradu SR*. [online]. 23.1.2012 [cit. 2012-10-04]. Dostupné na internete: <<http://www.statistics.sk/pls/elisw/utlData.htmlBodyWin?uic=80>>
39. U.S. CENSUS BUREAU. Population Profile of the United States. In: *Portál U.S. Census Bureau*. [online]. [cit. 2012-02-27]. Dostupné na internete: <<http://www.census.gov/population/www/pop-profile/natproj.html>>

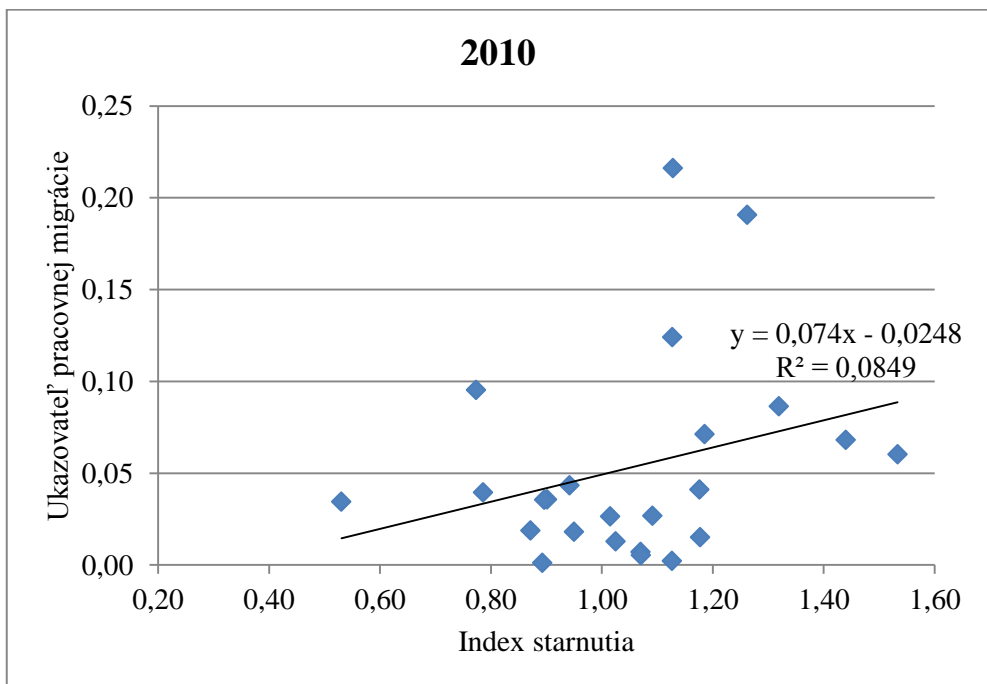
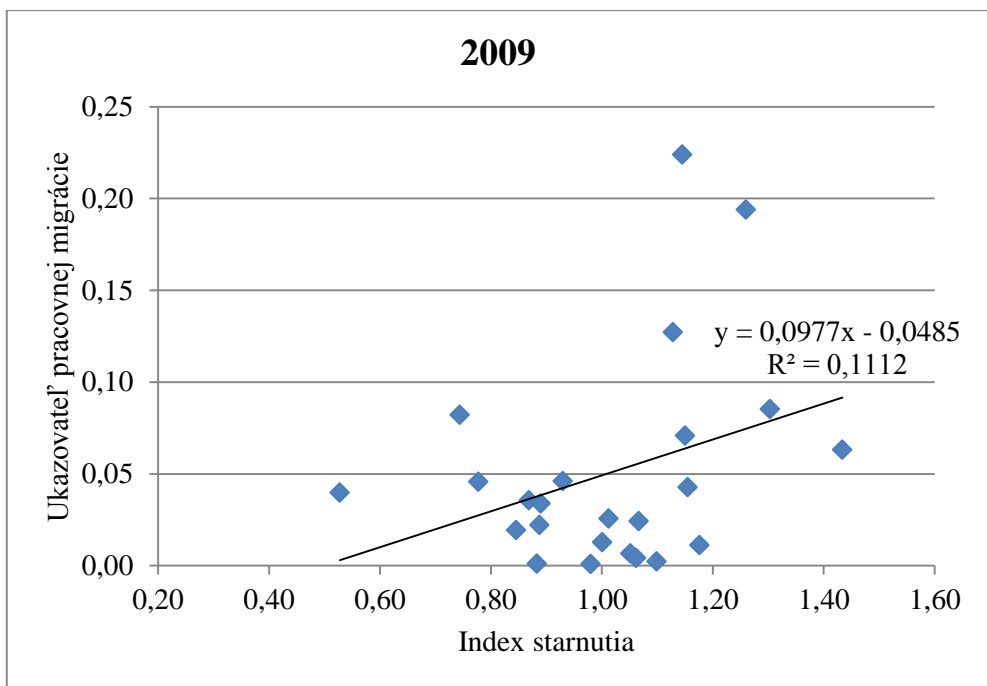
Prílohy

Príloha A

Závislosť ukazovateľa pracovnej migrácie od indexu starnutia v rokoch 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010







Vlastné spracovanie autora.

Pramene:

EUROSTAT: *Population on 1 January by broad age group and sex*. [cit. 2012-16-04]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjanbroad&lang=en>

EUROSTAT: *Active population by sex, age groups and nationality (1 000)*. [cit. 2012-16-04]. Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_agan&lang=en>